

JOSEF
FORBELSKÝ

Španělé, Říše a Čechy

v 16. a 17. století

STŘEDNÍ

VYŠEHRAÐ

HISTORICA

JOSEF FORBELSKÝ
ŠPANĚLÉ, ŘÍŠE A ČECHY
V 16. A 17. STOLETÍ

DON BALTASAR MARADASE VIC, CONTE DEL S. R. I.
COMMENDATORE DELL' ORDINE DI MALTA. CASTELLANO
D'AMPOSTA, GENT' DELLA CAMERA DI S. M. CES. CONS. DI
STATO, TENENTE GENERALE, GENERALE DI BOEMIA, CAP. DELLA
GUARDIA D'ARCIERI DEL SUPREMO CONS. DI GUERRA DI S. M.
CATT. SULO COLONELLO STIPENDIATO &c.

J O S E F
F O R B E L S K Ý

Španělé,

Říše

a Čechy

v 16. a 17. století

OSUDY GENERÁLA
BALTASARA MARRADASE

VYŠEHRA D

Tato kniha vznikla s nezištným přispěním řady českých a španělských přátel a známých a rovněž s ochotnou pomocí domácích i zahraničních pracovníků knihoven, archivů, muzeí, chrámů a klášterů. Jim všem autor vyjadřuje vděčný dík.

Na přebalu: Bitva na Bílé hoře.
Detail nástěnné malby Jana Adama Schöpfa z roku 1728
v kupoli kaple sv. Hilária
v poutním kostele Panny Marie Vítězné na Bílé hoře

Na vazbě: Motivy z Marradasovy pamětní medaile
(slunce, hora, slunečnice a protěž ve tvaru maltézského kříže)
s latinským heslem *Non inferiora sequor* (Nížiny mě nelákají)

Kniha vychází s finančním přispěním
Ministerstva kultury České republiky
a anonymního sponzora.

Copyright © Josef Forbelský, 2006

ISBN 80-7021-812-6

OBSAH

Předmluva	13
1. Vyslancův příbuzný	15
2. Ideál „universitatis christianae“	17
3. Nové dynastické a aristokratické svazky	21
4. Říše	26
5. Uhry	28
6. Rudolf a Matyáš	35
7. Vyslanec Zuñiga a Pasovští	47
8. Ramée v Praze	54
9. České záležitosti a španělská Státní rada	60
10. Matyášova korunovace a Rudolfova smrt	65
11. Válka ve Furlánsku	72
12. Mírová jednání	83
13. Vyslanec hrabě de Oñate	87
14. Vzpoura	102
15. Vídeň	112
16. Válka v Čechách	130
17. Lomnice nad Lužnicí	144
18. Madrid	148
19. Lermův a Ucedův pád, Olivaresův nástup	155
20. Plzeň	159
21. Strategie	163
22. Katolická liga	166
23. Valtellina a Alsasko	169
24. „Los Bohemios“	174
25. Ferdinand II.	179
26. Vojenské operace na jihu Čech v roce 1619	185
27. Zvolený císař a sesazený král	192
28. Výměna panovníka	194

29. Bethlen Gábor	204
30. Polsko	211
31. Snahy vyslance Khevenhüllera	213
32. Marradasova mise v Bavorsku	218
33. Obnovování císařské svrchovanosti	221
34. Ulmská dohoda	231
35. „Iunctis viribus“	241
36. Falc a Sasko	248
37. Podrobování jihočeských měst	252
38. Pražská bitva	264
39. Další cíle	278
40. Orlík, Tábor, Třeboň, Zvíkov	282
41. Bavorsko	305
42. Falcké kurfiřtství a Španělsko	312
43. Nové uspořádání poměrů v českých zemích	326
44. Congregatio de propaganda fide	332
45. Univerzita	350
46. Pokořit zpupné a šetřit podrobené	358
47. Politika Vídně, Mnichova a Madridu	370
48. „Dinari, dinari e più dinari“	381
49. Přesuny vojsk	392
50. Kristián IV.	405
51. Švédsko	411
52. Mansfeldovo tažení vstříc Bethlenovi	413
53. Marradas a Valdštejn	417
54. Olivaresovy plány na Baltu	431
55. Císař Ferdinand II. v Čechách	438
56. Markýz de Aytona píše z Prahy do Madridu	446
57. Mantua a Monferrato	454
58. Řezenský mír	465
59. Valdštejnovo odvolání a Marradasův stín	475
60. Švédské vojsko na německé půdě	484
61. Saský vpád	491
62. Valdštejnův návrat	503
63. Marradasovo tažení ve Slezsku	511
64. Lützen	519
65. Rozpor Valdštejnových záměrů a španělské politiky	523
66. Marradas a Valdštejnova smrt	537
67. Španělská politika bez Valdštejna	555

68. Pražský mír	563
69. Francie	566
70. Konec Olivaresovy éry	570
71. Marradasova poslední léta	573
72. Opera pia	591
73. Příbuzní a potomci	598
74. Marradas v španělské klasické literatuře	607
75. Hluboká (Frauenberg) – Diego Duque de Estrada a Baltasar de Marradas	615
76. Epilog	637
 Poznámky	 641
Archivy	680
Bibliografie	680
Seznam jmen	687
Seznam míst	706
Resumé	711

*N*eboť, přiznejme pravdu, voják, který vykonává rozkaz velitelův, nečiní méně než velitel, který rozkaz dal. Chci tím říci, že mniši ve všem míru a klidu prosí nebesa o dobro pozemské, ale my, vojáci a rytíři, činíme skutkem to, oč oni prosí, hájíce to silou svých paží a ostrším mečů, a to ne pod střechou, ale pod širou oblohou, vystaveni nesnesitelným paprskům slunečním v létě, bodavým mrazům v zimě. Tak jsme služebníky božími na zemi a rameny, jimiž dochází na zemi naplnění boží spravedlnost. A poněvadž podniky válečné a ostatní, jež se války týkají, nemohou být vykonány leč v potu, úsilí a námaze, následuje z toho, že ti, kdo válku vedou, beze vší pochyby více vytrpí než oni, kdo v tichém míru a pokoji prosí Boha, aby přál slabým.

Miguel de Cervantes, Don Quijote,
1. část, k. XIII, s. 65
(překlad Václava Černého)

PŘEDMLUVA

Do osudu středoevropských, a tedy i českých zemí, zasáhl v minulosti bezpočet cizinců, kteří sem přišli z různých koutů Evropy. Docházelo k tomu zvláště tehdy, když kontinent prožíval převratné epochy. Jednou z osobností, která hnětla osudy Čech v dobách vyznačených pojmem Bílá hora, byl Baltasar de Marradas y Vique, původem Španěl. Z jedinců své národnosti si ve zdejším prostředí počínal radikálně. Pokud byl později vzpomínán českými historiky, a zvláště těmi, kteří probouzelí české národní vědomí, vynořoval se z dějin jako bytost zahalená stínem svých činů. A zastřená věhlasem významnějších protagonistů doby: Valdštejnem, Buquoyem, Spinolou, Tillym.

Přesto existuje dostatek důvodů vyvést tohoto vojáka na světlo současnosti. Ne proto, že jeho prvořadým vrstevníkům bylo věnováno již příliš pozornosti, ale především proto, že prostřednictvím tohoto Španěla můžeme zaměřit pozornost na někdejší vazby existující mezi středoevropským a pyrenejským světem. Na spřízněné vztahy existující mezi Svatou říší římskou, která se projevovala hlavně v rozsahu evropského kontinentu, a mezi španělskou monarchií, která měla již globální ráz: zahrnovala državy v Africe, Americe a Asii.

Bylo možné nahlédnout do tohoto světa a této doby řadou knih českých historiků, například Chudobovým dílem Španělé na Bílé hoře.¹ Replikou na Chudobovu knihu jsou pozdější práce Polišenského² a jeho školy. K bělohorské tematice a k údobí třicetileté války se v českém prostředí vracejí další odborné publikace. Důvod, proč k nim připojujeme nový titul, není původně historiografický, nýbrž literárněhistorický. Baltasar Marradas, jehož působení slouží v knize za orientační stopu, není totiž pouze figurou komentovanou středoevropským dějepiscetvím, ale zůstal zvěčněný v španělské klasické literatuře, v dílech Zlatého věku. Uvedme dva příklady. V autobiografickém románu Život a skutky Estebanilla Gonzáleze³ dobrodružný hrdina přijíždí v roli Piccolominiho kurýra do Prahy a zavítá do

Marradasova paláce. Mnohem obsírněji je Marradasova osoba zpodobněna v další významné autobiografii z doby třicetileté války, v Zápiscích o vlastním rozčarování od Diega Duque de Estrady⁴. Také tohoto muže přivedla vojenská ctižádost do různých částí Evropy, včetně Čech, kde mu byl ochráncem Baltasar Marradas. Na jeho panství Hluboká (Frauenberg) se údajně v roce 1630 zrodila VI. až XIV. část Zápisků. Benedetto Croce učinil pokus určit poměr pravdy a fantazie v Estradově autobiografii, a to především v té části, která se vztahuje k Itálii.⁵ Pokud jde o další oblasti, v nichž se Duque de Estrada pohyboval, pokusil se o časové a místní identifikace vydavatel Zápisků Henry Ettinghausen. Vzhledem k těsnému sepětí díla s českým prostředím se však zrodila potřeba, zpočátku pouze čtenářská a literární, upřesnit údaje poukazující k českým zemím. Při této snaze, zacílené prvotně k literárnímu textu, se začaly naléhavě objevovat obrysy konkrétních historických postav, především vojáků a diplomatů, kteří v 16. a 17. století byli přítomni na půdě českého království a tím či oním způsobem se podíleli na středoevropských a v širším smyslu říšských a evropských dějinách. Nezbylo než pokusit se co nejšířeji otevřít samo historické jeviště 16. a 17. století a sledovat na něm probíhající mocenská a velmocenská dějství.

1) VYSLANCŮV PŘÍBUZNÝ

„Ve středu 26. července jsme šli obědvat k panu španělskému vyslanci, který nás všechny pozval jako doprovod pana maršála. Přišli tam také vyslanci papežský, benátský a florentský. Pán domu seděl na dolním konci tabule a vedle něj jeho synovec, vyslanec maltský, a několik dalších španělských šlechticů. Z různých pohárů sám připil všem svým hostům; krmi si však nechával podávat vidličkou, neboť po těžkém ochrnutí nevládne dobře rukama. To mu nicméně nikterak nekalí dobrou mysl a bystrý důvtip. Hostina byla skvělá.“⁶

Tak začíná jeden z denních zápisů francouzského kavaléra Pierra Bergerona, člena diplomatické mise, kterou v čele s maršálem Urbainem de Laval de Boisdaphinem vypravil zjara roku 1600 král Jindřich IV. ke dvoru císaře Rudolfa II., s cílem zlepšit vzájemné vztahy obou dvorů. A zároveň ve skrytu patrně vyšetřit, v jakém stavu se nachází císařovo zdraví a zda císařská koruna by případně nemohla putovat od Habsburků k Bourbonům.

Pánem domu a hostitelem francouzské mise byl tehdy španělský vyslanec na císařském dvoře don Guillén de San Clemente. Tento diplomat strávil v Praze celkem sedmadvacet let (1581–1608) a stolice českého království se mu stala také místem věčného odpočinku. Našel ho v malostranském kostele svatého Tomáše, pod mramorovou deskou hrobky, kterou dal sám roku 1597 zřídit a jež latinským nápisem poblíž vstupních dveří dodnes oslovuje návštěvníky chrámu: *Salve calcator...*

Jako diplomat sloužil don Guillén dvěma králům, Filipu II. a Filipu III. Na císařském dvoře vystřídal v roce 1581 dosavadního vyslance Juana de Borju, syna Franciska de Borjy, který zanechal dvorní služby a vstoupil do jezuitského řádu a v něm – jako jeho druhý generál – dosáhl svatosti, což v Praze dodnes připomíná jedna z barokních soch Karlova mostu. Juan Borja opustil Prahu v roli majordoma a průvodce císařovny Marie, matky Rudolfa II., jež se po smrti manžela císaře Maxmiliána II. rozhodla k návratu do

rodné země. Zbytek života však netrávila na dvoře svého bratra Filipa II., nýbrž v madridském klášteře klarisek zvaném Monasterio de las Descalzas. Tam skonala roku 1603 ve věku šestasedmdesáti let.

Borjův nástupce don Guillén de San Clemente měl pro vyslanec-kou službu u císaře výborná doporučení. Jeho otec byl královským stolníkem a on sám sloužil nejprve v námořnictvu, a jak o něm napsal v přímluvném dopise adresovaném Filipu II. a datovaném 18. ledna 1576 v Antverpách tehdejší správce Flander admirál don Luis de Requesens, zasloužil by si uprázdněný místokrálovský úřad na Mallorce, neboť prodělal válku u Alpujarrasu a byl raněn u Gality. San Clemente se totiž podílel na boji proti Moriskům, kteří se v letech 1569 až 1570 vzbouřili na jihu Španělska. Admirál mohl dosvědčit jeho udatnost, protože sám velel flotile čtyřiaadvaceti galér, která z moře zasáhla do bojů. Připomněl i San Clementovy vojenské zásluhy v Levantě a v Nizozemí: „Don Guillén sloužil v námořnictvu a nezanechal toho na jediný den od chvíle, kdy mu to Vaše Veličenstvo přikázalo, a to jak za válek granadských, tak zde i v tažení v Levantě, a je to muž velmi dobrých vloh a věku vhodného pro kterýkoli úřad, neboť je mu třicet sedm let.“⁷

Když San Clemente nastoupil místo v Praze, bylo mu dvaadvacet let. V lobkovické galerii, původně umístěné v Roudnici, se zachoval jeho portrét od neznámého mistra. Vidíme tvář muže vstoupivšího do zralého údobí života, s mírně prošedivělými přilehlými vlasy, s pevným zrakem pod vyklenutým obočím, spojujícím se do rovné linky velkého nosu, pod nímž černé kníry a bradka téměř zakrývají rudé rty. Obkroužen je módním španělským límcem. San Clementův pohled je hluboký, jako by prozrazoval bohatě nastřádanou životní zkušenost. Je to pohled diplomata uzrávajícího v nelítostných bojích. Na hrudi, nad srdcem, vystupuje z černé barvy pláště červený znak Svatojakubského řádu, jehož byl vyslanec komturem. Kříž slučující podobu meče, kopí a lilí.

Den předtím, než se Pierre de Bergeron zúčastnil se svým pánem přijetí v domě dona Guilléna de San Clementa, měl možnost potkat ho v minoritském kostele svatého Jakuba Staršího: „Byl tam španělský vyslanec oděný do širokého pláště z bílé vlněné tkaniny se silnými šňůrami téže barvy na uvázání přes spodní oděv a s červeným křížem členů řádu svatého Jakuba na levé straně prsou. Seděl s nunciem v horní řadě skvostné nevelké lavice a v řadě pod nimi byli benátský a florentský vyslanec a také markýz Castiglione.“⁸

V té době zaujímal španělský vyslanec u císařského dvora významné místo a Bergeron si všiml, že se podle toho choval, když setkání na jiných vyslanectvích ze zúčastňoval jen skoupě. Oběd, který sám dával na počest francouzské mise, se odbýval v jeho sídle v Tucherovském domě v Kanovnické ulici na Hradčanech. Přítomni byli vyslanci papežský, benátský a florentský, tedy Philippo Spinelli, Pietro Duodo a Cosimo Concini. Kdo však byl onen muž, o němž Francouz prozradil, že seděl hned vedle dona San Clementa a jmenoval ho jako vyslancova synovce a vyslance maltského?

Uvěříme-li Diegu Duque de Estradovi a jeho Zápiskům, dozvíme se, že synovcem vyslance na císařském dvoře dona Guilléna de San Clementa byl don Baltasar de Marradas. Valencijský rodák, narozený 14. září 1583, syn dona Franciska a bratr dona Franciska a dona Jorge de Marradasů, rytířů Calatravského a Svatojakubského řádu, příslušníků starého rodu, který byl spřízněný s rody Pallásů, Centellasů, Vignesů a Manriquesů. Duque de Estrada rovněž tvrdí, že don Baltasar již v mládí vstoupil do řádu johanitů, že potom, co vykonal studia a získal obratnost v ovládání zbraní a v jízdě na koni, a potom co stejně výtečně si vedl v tanci a hudbě, odebral se ještě jako mladík na galériách na Maltu, aby pronásledoval Maury a piráty, což náleželo k řádovému noviciátu, a že se při tom osvědčil jako voják a jako rytíř. Ačkoli mu bylo tehdy teprve osmnáct let, maltské dobrodružství považoval za málo přiměřené své povaze a svým tužbám, a tak se odebral na Sicílii a odtud do Neapolského království. Tam však vládl mír, a proto „se rozhodl jít hledat poslední a největší válku, jaká se naskýtala v Evropě, a v ní buď zemřít, anebo se stát mužem“. Když se konečně octl před císařem Rudolfem II. a ten se ho otázel, oč usiluje, odpověděl mu, že o odměnu za to, co si vyslouží.⁹

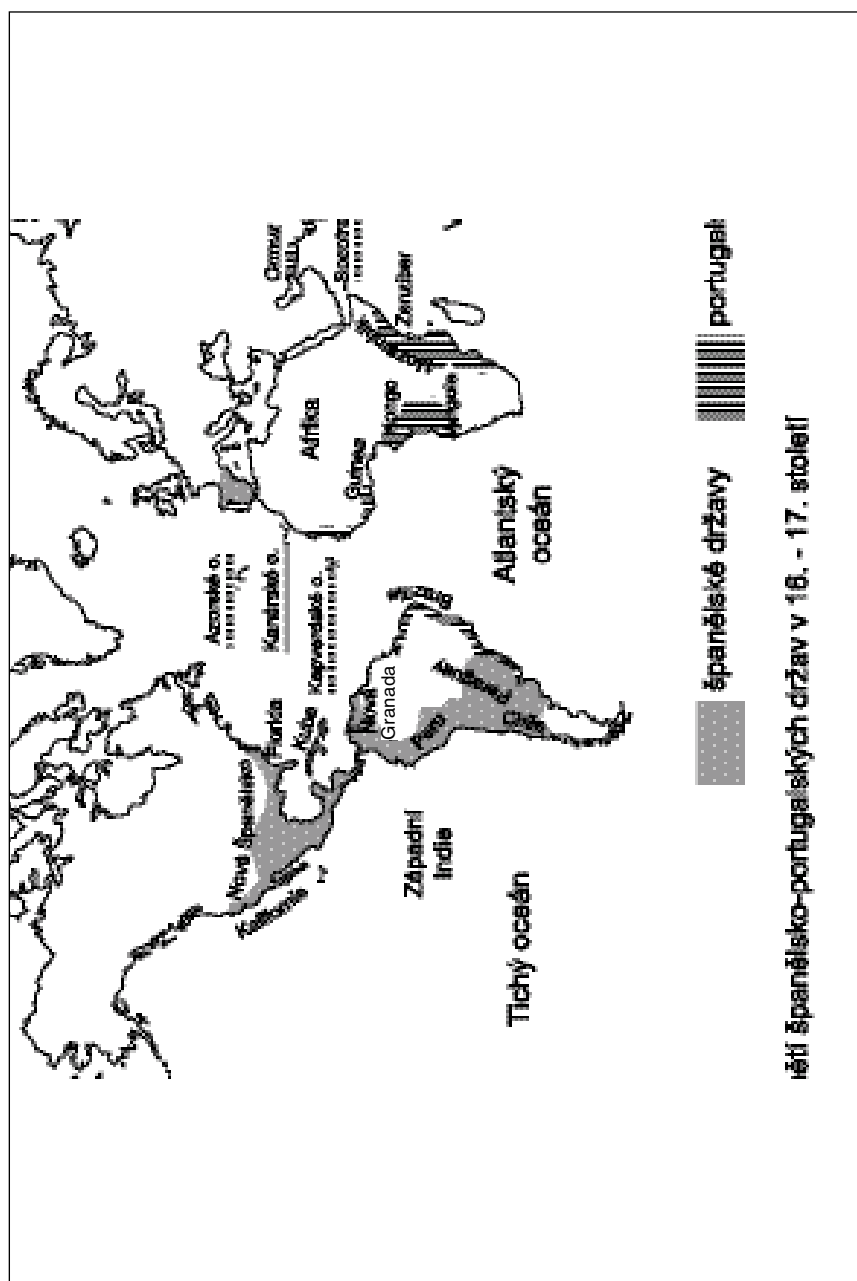
2) IDEÁL „UNIVERSITATIS CHRISTIANAE“

Význam španělských vyslanců u císařského dvora rostl úměrně s tím, jak se blížila ve střední Evropě konfrontace, jež vyústila do války trvající tři desetiletí. Rostl především od chvíle, kdy se spojila role španělského krále s rolí císaře Svaté říše římské. Stalo se tak v osobě Karla, vnuka císaře Maxmiliána I. (panujícího v Svaté říši od

roku 1493 do roku 1519) a potomka Maxmiliánova jediného syna Filipa Sličného (1478–1506). Filip Sličný z habsburského rodu uzavřel sňatek s Juanou, obdařenou přídomkem Šílená, dcerou Katolických králů Ferdinanda II. Aragonského a Isabely I. Kastilské, jejichž vláda je spojena s dovršením tak zvané rekonkvisty (1492), se znovudobytím Pyrenejského poloostrova křesťany, a s přistáním Kolumbových karavel u břehů Nového světa. První událost položila základy ke vzniku celistvého španělského „národního státu“, druhá ke vzniku španělské říše, jež měla globální povahu.

Pokud jde o „evropské Španělsko“, je třeba mít na paměti, že pod jeho svrchovanost spadalo rovněž západní Středomoří: Baleáry, Sardinie, Sicílie, Neapolsko, k nimž pak přibýlo i vévodství milánské. V Novém světě náležela Karlovi Karibská oblast a dobýváno bylo Mexiko. „Americké Španělsko“ potom postupně zahrnovalo oblasti sahající od andských zemí po Kalifornii, Texas a Floridu. V severní Africe ovládali Španělé řadu opěrných bodů, Melillu, Orán, Alžír a Tripolis.

Kromě zmíněného Karla se ze spojení Filipa Sličného a Juany Šílené narodil také mladší syn Ferdinand, nesoucí jméno po dědovi. V dějinách Čech a střední Evropy mu osud přiřkl závažnou roli. Prozatím však panovnický primát náležel Karlovi, jenž po předčasné smrti svého otce Filipa v roce 1506 převzal španělské dědictví jako kastilský král Karel I. Po prarodičích zdědil Karel Burgundsko a Nizozemí (1519) a byl pánem dědičných zemí habsburských, ležících zhruba mezi Tyrolami, Dolním Rakouskem a Jaderským mořem. V roce 1519 byl Karel zvolen ve Frankfurtu nad Mohanem a korunován v Cáchách „římským císařem“. V pamětním spise k té příležitosti sepsaném Karlovým poradcem a velkokancléřem Gattinarou bylo tehdy císaři připomenuto, že „monarchie má svůj smysl ve sjednocení všech národů ke službě boží“.¹⁰ A sám císař opakovaným latinským *volo*, chci, slíbil udržet zděděnou víru, ochraňovat církve, vykonávat spravedlivou vládu, hájit práva císařství, ochraňovat vdovy a sirotky a být oddaný Svatému otci, papežovi.¹¹ Papež také korunoval Karla v Boloni v roce 1530 potvrdil jeho císařské postavení. Po sedmi stech letech, která uplynula od volby Karla Velikého císařem, od volby, jež položila základ k stavbě celistvé Evropy budované na křesťanských principech, nadešla volbou Karla V. chvíle, kdy se zdálo, že bude možné uskutečnit na evropském kontinentu nadřazenou ideu *universitatis christianae*.¹² A nejen v Evropě. Neboť v téže

době se začalo rodit to, co pozdější věk pojmenoval „atlantickou civilizací“.

Zatímco Karel V. se narodil v nizozemském Gentu, jeho bratr Ferdinand spatřil světlo světa v španělském městě Alcalá de Henaresu, proslaveném univerzitou založenou roku 1499 kardinálem Cisnerosem a později věhlasném jako rodiště Miguela de Cervantese (1547). Ježto Ferdinand brzy osiřel, výchovy se mu dostalo na dvoře prarodičů Ferdinanda a Isabely, a dokonce se počítalo s tím, že se stane kastilským králem. Role obou sourozenců se však proměnily. „Cizinec“ Karel přišel vládnout do Španělska, a „domácí“ Ferdinand odešel do ciziny. Smlouvami z roku 1521 (Worms) a 1522 (Brusel) svěřil císař Karel tehdy o dva roky mladšímu Ferdinandovi habsburské državy v Alsasku, Švábsku, Tyrolsku, Štýrsku a Rakousku. „Španěl“ Ferdinand se tudíž usídlil ve Vídni a s ním přišel do střední Evropy výraznější španělský vliv. Z postav, které se tehdy kolem něho pohybovaly a svým způsobem vstoupily do historie, může být vzpomenuť Gabriel de Salamanca, od roku 1522 Ferdinandův pokladník, jenž se v královské službě značně obohatil a byl proto svým okolím nenáviděný. A především Cristóbal de Castillejo (1494–1550), Ferdinandův sekretář. Ten věrně sloužil Ferdinandovi celých třicet let. V španělské literatuře se zvětšil rozsáhlými skladbami odmítajícími italské vlivy a tematicky zpracovávající roli žen a nevděčnou službu u dvora. Rozsáhlou skladbu na druhé téma, *Rozhovor a rozpravu o dvorním životě* (Diálogo y discurso de la vida de corte), dokonce datoval v Praze dnem 4. září 1547 a připsal ji madridskému doktoru Carnicerovi. Ve *Vavřínu Apollónově* se o Castillejovi zmínil též velký Lope de Vega; napsal, že „zaslouží vzpomínku“.

Dvacetiletý Ferdinand se ujímal správy podunajských zemí za nelehkých poměrů. Jednak vzhledem k společenskému a náboženskému reformačnímu kvasu, neboť pár let předtím (1517) vystoupil veřejně Martin Luther a hlásáním principu ospravedlnění skrze milost začal rozrušovat dosavadní katolicitu církevního organismu a tím také ideu říše jako státního a ideového společenství.¹³ A jednak vzhledem k politickostrategické pozici Svaté říše a jmenovitě podunajských habsburských držav. V roce 1492 Ferdinandův děd dobytím Granady vítězně uzavřel protiislámský zápas na Pyrenejském poloostrově trvající celých sedm století. Mezitím však jiná islámská mocnost, osmanská říše, s úspěchem postupovala Balkánem k středu křesťanské Evropy. Roku 1521 padl Bělehrad a výmluvným výrazem turecké expanze

byla porážka a smrt českého a uherského krále Ludvíka Jagellonského u jihouherského podunajského města Moháče v roce 1526.

Na základě vídeňské smlouvy z roku 1515 uzavřel již v roce 1521 tehdejší arcikníže Ferdinand sňatek s Ludvíkovou sestrou Annou a obdobně Ludvíkovi byla určena za choť Ferdinandova sestra Marie. Nepochybně tato okolnost, sešvagření s právě padlým králem, po jehož smrti se české země octly v nejistotě, přiměla české stavy, aby 23. října 1526 zvolily ve Svatováclavské kapli na Hradčanech „Španěla“ Ferdinanda Habsburského za českého krále. Koncem téhož roku následovalo jeho zvolení králem uherským.

3) NOVÉ DYNASTICKÉ A ARISTOKRATICKÉ SVAZKY

Zdá se, že domácí šlechta v Čechách a v Uhrách, dosud žijící v řádu, jaký se ustavil ve středověku, si ihned neuvědomila „geopolitický“ dosah své svobodné volby, okolnost, že dnem volby obě koruny začnou vytvářet s dědičnými habsburskými zeměmi jeden veliký celek, který napříště nebude moci sledovat pouze vnitřní partikulární zájmy, ale bude se vymezovat také v otázkách „vnějších vztahů“ říše. S příchodem Ferdinanda na trůn dostaly Čechy, od husitských válek výrazně soustředěné do sebe a svým způsobem zprovinciálnělé, žijící mimo hlavní proudy jihoevropského humanismu a renesance, novou příležitost, posledně zažívanou za Lucemburků: účastnit se plně evropské kulturní univerzality. Královská zahrada a letní palác postavený Ferdinandem královně Anně na Hradčanech byly dokladem toho, že do Čech vstoupila renesance vysokého stylu. Přesto část domácí šlechty, zaujatá reformačními idejemi, nebrala na vědomí, že personální vazbou mezi císařem Karlem V., jenž byl současně kastilským králem, a jeho bratrem Ferdinandem a nyní králem Čech a Uher, se středoevropské země staly součástí světového organismu, který se v čase zmíněné volby již pevně rozhostil v Novém světě, kde pět let předtím, v roce 1521, Hernán Cortés dobyl pro Karla V. aztéckou říši.

Po Karlově smrti v roce 1558 se císařského žezla ujal Ferdinand, dosavadní král Čech a Uher. V evropské historii zaujal tento panovník významné místo jako budovatel mocenského útvaru, který přetrvával

do 20. století, do roku 1918. Císař Ferdinand neměl tehdy pevné sídlo a střídavě pobýval v různých středoevropských městech. Zemřel roku 1564 ve Vídni, avšak pohřben byl tento henareský rodák společně se svou chotí Annou v pražské katedrále svatého Víta. Odpočívají, spolu se synem Maxmiliánem II., v samém jejím středu, v mramorovém sarkofágu zhotoveném nizozemským sochařem Collinem. Také Maxmilián byl spjatý se španělským světem znásobenými pouty, jakkoli se traduje tvrzení, že jeho vztah k španělské větvi Habsburků, a přesněji řečeno k bratranci Filipu II., byl velmi kritický, že mu byl nepříjemný románský katolicismus a naopak že ho přitahovalo „německé křesťanství“ ztělesněné Lutherovou reformou.

Bez ohledu na tento niterný sklon arcikníže Maxmilián významně působil ve vztazích, jaké se za vlády jeho otce Ferdinanda utvářely mezi říší a Španělskem, zmohutnělým zámořskými výboji. Když bylo Maxmiliánovi (narozenému v roce 1527) jedenadvacet let, vydal se z Augšpurku přes Milán, Janov a Barcelonu do Valladolidu a tam 14. září 1548 uzavřel sňatek s Marií, dcerou Karla V. a sestrou Filipa II., a tudíž se svou sestřenicí. Ve Španělsku setrval Maxmilián dva roky. V roli regenta tam zastupoval bratrance Filipa, jenž tehdy pobýval v Nizozemí a v Německu.

Jakkoli zůstával Maxmilián vnitřně uzavřený španělské duchovní atmosféře, jeho cesta za Pyreneje naopak ještě více otevřela prostor těsným svazkům mezi Španělskem a Čechami. V jeho doprovodu byli kromě jiných dva šlechtici, jeden z Čech a druhý z Moravy, kteří těmto svazkům vtiskli podobu nejintimnější, a sice sňatkovou. Vratislav z Pernštejna (1530–1582), Maxmiliánův věrný a spolehlivý prostředník, pojal za své cesty do Itálie v roce 1552 rozhodnutí vstoupit ve sňatek se španělskou dámou Marií Manrique de Lara, dcerou dona Garcíi Manrique de Lara, rytíře Svatojakubského řádu, císařova důstojníka, jenž se vyznamenal v bitvě u Pavie a jemuž Karel V. svědčil úřad guvernéra provincie Abruzzo a správcovství Parmy a Piacenzy.¹⁴ S osobou Marie Manrique de Lara je spojena slavná historie sošky Pražského Jezulátka, která se stala sakrálním poslem barokních Čech ve všech španělských državách, od Filipín po Latinskou Ameriku. Doña Mariá přivezla sošku do Čech a později ji jako svaatební dar věnovala dceři Polyxeně a ta ji odkázala pražskému karmelitánskému kostelu Panny Marie Vítězné na Malé Straně. Rovněž Adam z Ditrichštejna (1527–1590) spojil svůj osud se Španělskem formou sňatku; uzavřel jej s Margaritou de Cardona, dcerou Antonia

de Cardona a Maríe z rodu Requesens. Tato španělská šlechta splynula se středoevropskými zeměmi stejně trvale jako vyslanec San Clemente: našla tu věčný odpočinek. Antonio de Cardona zemřel ve Vídni (1553) a jeho choť v Praze (1574), oba však odpočívají ve svatovítské katedrále, u levého bočního vchodu, jak uvádí Chudoba.¹⁵

V souvislosti se sňatky české šlechty se španělskou je třeba mít na mysli, že touto cestou se domácí česká aristokracie přímo začleňovala do řad španělské vládnoucí vrstvy, která působila v rámci světovládné španělské říše a Svaté říše římské. Příkladem může být zmíněné spojení Ditrichštejnů s rodinou Cardonů a Requesensů. Bratr Margarity, choti Adama z Ditrichštejna, zastávajícího funkci císařského vyslance v Madridu, byl Juan de Cardona y Requesens, velitel španělského loďstva v jižní Itálii a později místokrál navarský. Podobně Jana z Pernštejna, dcera Vratislava (od roku 1566 nejvyššího kancléře Českého království) a doni Maríe Manrique de Lara, uzavřela v roce 1552 v zaragorské katedrále sňatek s donem Fernandem de Aragón, vévodou z Villahermosy, jehož portrét v podání španělského malíře Alonsa Sáncheze Coella se uchoval v roudnické galerii. Ana de Pernestán, jak zní pošpanělstělé jméno této šlechtičny, náležela v mládí k společnicím císařovny Marie. Císařovna bděla nad jejím manželským štěstím, jak o tom svědčí španělský rukopisný záznam ze soboty 10. února roku 1582: „Její Veličenstvo bylo přítomno na mši u svatého Františka a potom v paláci vévoda z Villahermosy, don Fernando de Aragón, uzavřel sňatek s vévodkyní doňou Anou de Pernestán. Přítomni byli oba arcibiskupové ze Zaragozy a ze Sevilly a Její Veličenstvo vzalo vévodkyni za ruku a oddal je arcibiskup sevillský.“¹⁶ Císařovnin plán zajistit dvorní dámě šťastný manželský úděl se však nesetkal s úspěchem. Don Fernando de Aragón se zapletl do odboje Aragonie, hájící staré feudální výsady proti Filipově centralismu, a zemřel ve vězení. Ana de Pernestán se potom uchýlila do kláštera a tam roku 1631 zemřela. Měla podobný osud jako její ochránkyně císařovna Marie, která potom, co zanechala tak výraznou hispánskou stopu ve střední Evropě, volila návrat do Madridu a vstup do kláštera klarisek, jak jsme se zmínili.

O Mariině návratu tehdy sděloval do Madridu Juan de Borja, někdejší vyslanec a nyní císařovnin průvodce, dopisem z 6. září 1581: „... Císařovna vyjela z Prahy prvního srpna, doprovázena svými dětmi, arcivévodou Arnoštem, francouzskou královnou a infantkou doňou Margaritou, a dorazila do Vídně zcela v pořádku desátého;

a třebaže Její Veličenstvo zamýšlelo odjet odtud ihned šestnáctého, nebylo to možné až do třicátého, protože tam nebyl její syn arcivévoda Maxmilián, který ji odtamtud doprovázel až do Itálie, hotov k tomu až onoho dne. Dorazila tam ve zdraví a očekávali ji arcivévoda Karel a jeho choť, s nimiž se dnes pozdržela a zítra bude pokračovat v cestě a nezdrží se nikde víc, dokud nedorazí do Padovy; o tom, co by se přihodilo, podám zprávu z cesty.“¹⁷ Návrat císařovny do vlasti výtvarně zachytil nizozemský malíř Jans van der Beken, působící v letech 1599 až 1619 v Mechelenu. Podnes se nabízí zraku návštěvníků madridského Monasterio de las Descalzas, v sále vlámského malířství, pod názvem „Cesta císařovny Marie z Prahy do Madridu“. Když María jako členka řádu klarisek zemřela, prosadila její dcera Margarita, která se stala rovněž členkou tohoto řádu a žila v něm pod jménem Margarita de la Cruz, Markéta od Kříže, aby císařovnoino tělo zůstalo pohřbeno v klášterním chrámu. Prosadila to proti zámeru svého strýce Filipa II., který roku 1584 dostavěl Escorial a do jeho podzemního panteonu soustřeďoval ostatky královské rodiny a jejích příbuzných. Posmrtný úděl takto rozdělil Maxmiliána II. a jeho choť Marii. Zatímco Maxmilián odpočívá v pražské metropolitní katedrále, María našla posmrtný klid v Madridu. Na evangelijní straně zmíněného klášterního kostela klarisek lze číst nápis: „Ctihodná královna a císařovna María, dcera císaře Karla V., manželka Maxmiliána II., císaře německého, matka Rudolfa II., Matildy a Anny, královny španělské, a Isabely Francouzské, narodila se roku 1533 na místě, kde je umístěn svatostánek tohoto kostela, tehdy paláce; jsouc již vdovou, uchýlila se k úžasu světa do tohoto kláštera, který založila její sestra. Zemřela v pověsti svatosti roku 1603, ve věku sedmdesáti tří let...“¹⁸

Uvedené příklady naznačily nové mocenské a kulturní vazby, do nichž vstupovaly Čechy a středoevropské země v polovině 16. století, a především na prahu století následujícího. Do kulturního prostředí Čech, které můžeme charakterizovat jmény Marek Bydžovský z Florentina (1540–1612), Mikuláš Dačický z Heslova (1556–1623), Daniel Adam z Veleslavína (1546–1599), Kryštof Harant z Polžic a Bezdruhic (1564–1621), Jan Campanus Vodňanský (1572–1622), proniká v rámci dobového jihoevropského humanismu silný španělský proud, a to na trojí úrovni. Jednak dynastické, dále aristokratické, a konečně církevní. První dvě, doprovázené složkou diplomatickou, mají své zřetelné mocenské zázemí. Na třetí rovině, charakterizované

příchodem řádů, které měly svůj původ ve Španělsku, jezuitů (1556), milosrdných bratří (1605), bosých augustiniánů (1623), bosých karmelitánů (1624), se v českém prostředí šíří nový typ duchovní kultury.

Baltasar Marradas byl příslušníkem řádu johanitů. Ten byl původně bratrstvem pečujícím od 11. století v špitále při kostele svatého Jana Křtitele v Jeruzalémě (odtud název johanité) o nemocné poutníky směřující k Božímu hrobu. V roce 1534 udělil císař Karel V. johanitům v léno středozevní ostrov Maltu. Malta se tehdy stala sídlem řádového vedení a podle ní se johanité začali nazývat maltézští rytíři. Sledujeme-li místa, kde původně řád sídlil a odkud musel odejít – Jeruzalém, Akkon, Kypr, Rhodos –, získáváme současně obraz o muslimské expanzi, se kterou se v 16. století, v podobě osmanské říše, musel potýkat ve Středomoří císař Karel V. a jeho syn Filip II. Baltasar Marradas, jenž svoji dráhu zahájil jako řádový novic na Maltě za panování Filipa II., se začlenil do této mocenské konfrontace, a to především jako voják, a spíše jako středověký rytíř mající ve své osobě spojit službu světskou a duchovní. Příbuzenský vztah k španělskému vyslanci u císařského dvora San Clementovi jej později, jak bylo řečeno, přivedl do Prahy. V té době byla již obrovitá Karlova říše, slučující odkaz Svaté říše římské s nově dobytými državami Nového světa, rozdělena. Po Karlově abdikaci, potom co se císař odebral v roce 1556 do extremadurského kláštera Yuste na odpočinek, stal se vládcem španělského dědictví Filip II., Karlův syn, kdežto žezlo Svaté říše římské připadlo Karlovu bratru Ferdinandu I., správci dědičných habsburských držav a králi Čech a Uher. Předchozí spojení nyní přetrvávalo pouze v podobě unie habsburského rodu, nicméně politika obou mocností, té pod správou Filipa II. a později Filipa III., i té pod vládou Ferdinanda I., Maxmiliána II. a Rudolfa II., se vzájemně ovlivňovala. Říšská politika se uskutečňovala s ohledem na zájmy španělských panovníků a obdobně španělská politika – třebaže Španělsko nebylo součástí Svaté říše římské – se stávala zároveň politikou říšskou. Ve světle těchto skutečností je nutné vidět a chápat vývoj ve střední Evropě v 16. a 17. století. Jeden základní rozdíl mezi oběma mocenskými sférami existoval. Zatímco spojením Aragonie a Kastilie koncem 15. století byl položen základ k vzniku jednotného španělského „národního státu“, obraz Svaté říše římské národa německého, včetně českého království, uchovával odlišnou povahu.

4) ŘÍŠE

Říše sdružovala pod autoritou císaře, původně voleného (ve Frankfurtu nad Mohanem) za římského krále nebo krále Německa a nato korunovaného za císaře papežem, jednak světská panství, mající podobu království (což byl případ zemí koruny české), vévodství, lankrabství, markrabství, hrabství, jednak panství církevní, to znamená arcibiskupství, biskupství a opatství. Kromě těchto útvarů byla součástí říše svobodná města, jakési městské republiky, a dále malá panství takzvaných říšských rytířů. Z toho je zřejmé, že v organismu Svaté říše římské se pojem „národa“ nekryl s pojmem státu či panství, takže v prostředí jednoho jazykového společenství mohlo existovat více správních útvarů a naopak, jak to bylo patrné v prostředí české koruny, v jednom útvaru se mohlo uskutečňovat soužití různých jazykových a etnických prvků, například českého a německého. Knížata se sdružovala kolem císařské autority především v situaci vnějšího ohrožení. Tuto autoritu uznávala a nepřičila se jí, třebaže uvnitř říše hleděla nejrůznějším způsobem (dědictvím, sňatky, dobýváním) rozšířit svou moc a vládu. Císař byl jedním z panovníků, kterého císařská koruna, zprvu přijímaná z rukou papeže a později (od 16. století) získávaná samotnou volbou, povyšovala nad všechny ostatní. Z tohoto titulu také prosazoval svou autoritu vůči říšským knížatům. Obdobně jako papež zviditelňoval duchovní jednotu křesťanského světa, v instituci císařství a v osobě císaře přežívala středověká představa světské jednoty křesťanstva.¹⁹ Volba císaře byla vyhrazena sedmi mocným říšským knížatům volitelům, z toho třem duchovním (arcibiskupu mohučskému, kolínskému a trevírskému) a čtyřem světským (králi českému, vévodovi saskému, markraběti braniborskému a falckraběti rýnskému neboli falckému). Mezi partikulárními zájmy knížat a prosazováním císařské autority vznikaly konflikty, které nabývaly vyostřené podoby, zvláště když v Evropě došlo k překonávání feudální správní a hospodářské roztržičnosti a povstávaly sjednocené, centralizované monarchie jako základ budoucích národních velmocí.

V 16. století, když stanul v čele říše habsburský panovník přijavší po Lucemburkovi Karlu IV. posloupné jméno Karel V., zahrnovala Svatá říše římská národa německého teritorium zhruba vymezené na západě Francií, na severu Severním mořem a Baltem, na východě

polským královstvím, na jihovýchodě osmanskou říší, na jihu Jaderským mořem a severní Itálií. Z hlediska současného teritoriálního uspořádání, zahrnovala především Německo, dále Nizozemsko a Belgie, část Francie (Alsasko a Lotrinsko), Švýcarsko, značnou část severní Itálie (především její západní pruh až k blízkosti Říma) a Rakousko. V samém svém středu pak „země koruny české“. Pojem Svaté říše římské se nekryl s pojmem Německa. Byl to útvar nadnárodní, etnicky různorodý. Šlo o jakousi konfederaci, v níž závažnou roli hrála instituce říšského sněmu, která shromažďovala knížata a stavy. Na sněmu byla přijímána rozhodnutí mající závaznou platnost pro celek říše. Říšský sněm byl svoláván císařem a měl specifické zásady svého fungování.

V 17. století se na tomto území Svaté říše římské rozhořela válka pojmenovaná podle dlouhého trvání jako třicetiletá. Pro osud celého evropského světadílu se stala rozhraním vyznačujícím zánik středověké Evropy a zrod novodobých národních států. Je paradoxem, že území, na němž se válka především odehrávala, území Německa, k této formě sjednoceného státu tehdy nedospělo, což mělo v pozdějších staletích pro kontinent osudné důsledky.

Naproti tomu již v závěru 15. století získalo takovou celistvost Španělsko a v průběhu 16. a 17. století rovněž Francie Jindřicha IV., Ludvíka XIII. a Ludvíka XIV. Nabyla ji i Anglie, původně malá země, která za vlády Tudorců, především královny Alžběty, získala na významu a za Jakuba I. vytvořila unii se Skotskem. Do role mocnosti narostlo také Švédsko, a to především za krále Gustava Adolfa. Všechny tyto země, náležející ke křesťanskému Západu, s plnou vahou vstoupily v průběhu zmíněné války na evropskou scénu. Ještě však nežli se tato „první globální evropská válka“ rozhořela, sehrávaly závažnou úlohu určité okrajové zóny říše, například Nizozemí, severní Itálie, popřípadě Švýcarsko. Šlo o útvary tvořící jakási nárazníková pásma mezi říší a pretendenty na velmocenské postavení na kontinentu.

Nizozemí získal v rámci burgundského dědictví císař Maxmilián I. a po něm Karel V. Ten je potom odkázal španělské větvi Habsburků. Sedm severních provincií se však vymklo španělské správě a deklarovalo nezávislost. Násilná snaha Španělska potlačit tuto secesi vyvrcholila v roce 1609 uzavřením dohody o dvanáctiletém příměří. Jeho konec se kryl s první fází třicetileté války, s takzvanou pražskou rebelií.

Podobně rozjitřenou oblastí byla severní Itálie, rozdrobená do malých státeků a držav, jež se staly předmětem soupeření mezi císařem Karlem V. a francouzským králem Františkem I., vrcholícím v roce 1525 zajetím krále u Pavie. Na Apeninském poloostrově se v té době už výrazně uplatňoval španělský vliv. Španělský král jako dědic aragonských panovníků ovládal jižní Itálii, to znamená Sicílii a Neapolsko, a kromě toho španělská přítomnost na Sardinii skýtala možnost kontrolovat odtud střední Itálii. Španělská moc se rozšířila až do vévodství milánského a tam se dostala do rivalizujícího kontaktu s nezávislou Benátskou republikou. Pokud jde o Janovskou republiku, byla tehdy finančním věřitelem španělské koruny a janovský přístav sloužil Španělům za styčné místo s domácími přístavy a za bránu do střední Evropy. Pokud nebylo použito severní nizozemské cesty, plynula janovským přístavem – za náležité poplatky – doprava osob a zboží mezi državami španělských a rakouských Habsburků. Nezávislost ve vztahu ke Španělsku a k Francii si uchovávalo Savojsko. Jeho vévoda využíval důležité polohy své země k manévrování mezi oběma mocnostmi. Španělská pozice na Apeninském poloostrově byla zabezpečena mírovou smlouvou podepsanou mezi Jindřichem II. a Filipem II. v roce 1559 v severofrancouzském městě Cateau-Cambrésis. Touto smlouvou se uzavřelo dočasně francouzsko-španělské soustředění a nabídla se nová mocenská rovnováha.

Jestliže poukazujeme na tyto dvě zvláště citlivé oblasti, na Nizozemí a na severní Itálii, má to své zdůvodnění v jejich strategickém významu pro velmocenskou politiku Španělska oné doby. Mezi oběma oblastmi se vytvořila spojnice, na níž španělská monarchie prosazovala svůj vliv uprostřed evropského kontinentu a na níž se její zájem stýkal a ztotožňoval s mocenským zájmem říše.

5) UHRY

Země Svatoštěpánské koruny představovaly nejnebezpečnější pásmo, kde se v 16. a 17. století moc Habsburského domu (a jeho prostřednictvím vlastně i Svatá říše římská) utkávala s říší osmanskou. Připomeňme, že již v předchozím století, za vlády Lucemburků, král a pozdější císař Zikmund Lucemburský právě proto nebyl s to vní-

mat nebezpečnost konfliktu, jaký v podobě husitského hnutí vzplál v nitru říše, protože jeho hlavní starost směřovala k Balkánu a k Uhrám. Tam se především upíral zrak tehdejšího křesťanského světa potom, co Srbové byli v roce 1389 poraženi Muratem I. na Kosově poli a potom co o sedm let později (1396) následovala porážka křesťanských vojsk u Nikopole na Dunaji. Osmanské nebezpečí se pro říši znásobilo v první polovině 16. století, když se s touto mocí spojila politika francouzských králů, jež si takovou aliancí chtěla vynutit na císaři Karlu V. a jeho následovnících ústup z postavení v severní Itálii a ve Flandrech. Také anglická královna Alžběta se obrátila na vládce osmanské říše s žádostí, aby poskytl tři sta lodí pro expedici proti Španělsku, k čemuž Turci byli ochotni, protože se naskýtala možnost odčinit lepantskou porážku (1571).²⁰

Na účinnou obranu proti balkánské hrozbě bylo možné pomyslet, když český a uherský král Ferdinand I. získal spojence ve svém bratru Karlovi. Po pádu Bělehradu se cílem další turecké expanze stala Vídeň, poslední mocná bašta bránící střed Evropy. Pouhé tři roky po své volbě musel Ferdinand I. v říjnu roku 1529 čelit prvnímu obléhání města, proměněného nyní v pohraniční pevnost. Ferdinandovy síly však byly nesrovnatelně slabší nežli síly nepřítele. Proti víc než padesátitísíkové armádě obléhatelů vedených sultánem Süleymanem I. byl Ferdinand s to postavit zhruba dvacet pět tisíc placených vojáků.²¹ Síly se vyrovnaly až při tažení v roce 1532, kdy osmnácti tisíce mužů Ferdinandovi vypomohl – jako španělský král – jeho bratr Karel. Španělská literatura uchovala vzpomínku na tuto událost ve verších Garcillasa de la Vegy (1501/3–1536), Karlova dvořana a největšího zjevu španělské literární renesance. Garcillaso se zúčastnil pomocné výpravy po boku vévody z Alby. V druhé ekloze jeho souborného díla čteme verše: „Teď odjíždí Německem nezkroceným / vévoda v dál, až k oně části světa, / kde důvodem k sváru byl křesťanský stát. / Posléze mocnému Dunaji se svěří...“ Po narážce na přepravu vojska po Dunaji zaznamenal Garcillaso obraz nepřítele: „S falešnou, marnou zpupností a slávou / bylo vidět v barbarském vychloubání / v končinách Uher tábor rozložený, / toho, jenž byl v tak nedozírné míře / nežádoucí Maďaru sklíčenému. / Zbraně i oděv majíc zcela po svém zvyku / bylo tu množství v tak velikém počtu, / že krajina je stěží objímala...“²² Turecká hrozba pominula teprve následujícího roku, když Süleyman se soustředil na tažení proti Peršanům na opačné straně své říše a dobyt Bagdád a Ázerbájdžán. Počátkem

čtyřicátých let (1541) se Ferdinand marně snažil znovu získat uherskou Budu a Péšť a v roce 1543 padla do tureckých rukou Ostrihom. Správa tamního arcibiskupství se proto přemístila do Trnavy a zde tato ctihodná instituce setrvala až do počátku 19. století. Z Trnavy se stalo kulturní středisko Uher, jehož význam byl potvrzen založením univerzity (1635) pod správou jezuitů. Vraťme se však nazpět.

Po legendární obraně pevnosti Szigetváru (1566), hájené Maďary a Chorvaty, jimž velel Mikuláš Zrinský, a po smrti sultána Süleymana, jenž padl během tažení v témž roce, se hranice s osmanskou říší uklidnila. V roce 1568 podepsal Ferdinandův nástupce Maxmilián II. s nevybojným sultánem Selimem II. mír. Uherské království tehdy zůstalo roztrženo do úzké části na západě, již spravovali Habsburkové, a do větší části ovládané tureckým sultánem. Jeho východní část, Sedmihradsko (Transylvánie), se ve vztahu k Vysoké Portě poměrně osamostatnila, což se stalo zvláště patrným v následujícím století za Bethlena Gábora.

Za vlády Rudolfa II. zesílila sice snaha zklidnit vnitřní poměry jitržené konfesijními otázkami, zato v zahraničních plánech došlo k oživení protiturecké války, s cílem znovu dobýt Uhry. Po celých patnáct let (1593–1608) se tu opět válčilo. Předtím však, nežli se tento konflikt naplno rozhořel, utrpěla osmanská moc drtivou porážku v námořní bitvě u Lepanta (1571), na západě Řecka. Liga křesťanských vojsk o síle osmdesáti tisíc mužů a 264 lodí, postavených papežským státem, Benátskou republikou a Španělskem a vedených Juanem de Austria, nevlastním bratrem španělského krále Filipa II., porazila loďstvo tureckého admirála Alího Bajá. Došlo tak k oslabení osmanského postavení ve Středomoří, a především se v rukou křesťanů udržely dva významné opěrné body, Kypr a Malta. (Souvislost lepantské bitvy s Maltou zřejmě způsobila, že její výjev byl zachycen jako pozadí oltářního obrazu v pražském kostele Panny Marie pod řetězem, spravovaným řádem maltézských rytířů.)

V dějinách španělské literatury je zmíněná bitva památná rovněž tím, že mezi křesťanskými bojovníky si zvláště udatně vedl mladý muž jménem Miguel de Cervantes Saavedra. Bylo mu tehdy čtyřia dvacet let, v boji přišel o jednu paži a literární sláva na něho prozatím čekala. Pro historii českých zemí a jejich panovníků je zas pozoruhodná okolnost, že když se Juan de Austria plavil vstříc svému poslání, svěřil mu král Filip II. v barcelonském přístavu své dva synovce, Arnošta a Rudolfa, z nichž druhý se stal císařem. Španělský

vojevůdce je vysadil v janovském přístavu, odkud zbytek cesty do svých domovů vykonali po souši. Oba synové císaře Maxmiliána II. takto uzavřeli osmiletý pobyt na Filipově dvoře. Všímáme-li si událostí společenskopolitických v souvislostech s dějinami literatury, stojí za poznamenání, že za Rudolfova pobytu v Madridu byl v roce 1565 přítomen na jeho velkovévodském dvoře básník Alonso de Ercilla y Zuñiga (1533–1594), autor eposu *La Araucana*, pojímajícího do své tematiky události Nového světa. Ercillova sestra María Magdalena náležela mezi dvorní dámy císařovny Marie.

Protivníkem císaře Rudolfa II. během patnáctileté rakousko-turecké války v Uhrách byl sultán Murat III. Aby císař zabrzdil jeho výbojné plány, měl v úmyslu vytvořit alianci s Ruskem a s Persií. V roce 1597 vyslal do Moskvy hraběte Dohnu, kdežto v Isfahánu působil ve prospěch císaře anglický diplomat a dobrodruh Sherley. Ten také přišel v roce 1600 na Rudolfův dvůr v Praze v čele perského poselstva. Velkolepý projekt však zůstal bez účinku, protože ho ochromily diplomatické aktivity francouzského krále Jindřicha IV., udržujícího spojenectví se sultánem. Jindřich IV. dokonce sultána podnítil, aby v roce 1596 rozpoutal v Uhrách novou ofenzivu.

„Válka přinášela neutěšené výsledky a omezila se na řadu obléhání, při nichž se ztráty i zisky vyrovnávaly. Křesťanské vojsko bylo početnější, počítalo nejméně s 50 000 řádných vojáků, k nimž bylo třeba připočíst pomocná vojska Maďarů a Rumunů. Císařské vojsko, skládající se z Italů, Valonů, Čechů a Němců, přijímalo dobrovolníky i z ostatních zemí, hlavně Angličany a Francouze po občanských válkách: vévoda de Mercoeur dokonce získal v roce 1602 velební. Uherská válka vskutku fascinovala nemálo živilů Ligy, a to jak svým ideologickým charakterem podobajícím se křížáckému tažení, tak možností najít uplatnění po všeobecném zklidnění situace v království. Posloužila rovněž jako škola, v níž se měli osvědčit pozdější velitelé z třicetileté války,“ tvrdí Jean Bérenger.²³

Dávajíc se na uherské bojiště ze středoevropského zorného úhlu, musíme předchozí výčet rozšířit o jména Matyáš Thurn, Albrecht Valdštejn, Baltasar Marradas. Pro Marradase představovala přítomnost v Uhrách vojenský debut v středoevropském prostředí a začátek jeho vzestupu v říši. Prozatím ne natolik významný, aby ho zaznamenávali tehdejší dějepisci. V Zápiscích Duque de Estrady pouze čteme, že Marradas odešel do Německa „v době, kdy císař Rudolf válčil s Turkem v Uhrách, kde byl generálem vévoda de Mercurio,

velký voják a úspěšný kavalír, jenž se tehdy nacházel v okolí Alby Real.“ K „vévodovi de Mercurio“, neboli Philippu Emmanueli de Lorraine, vévodovi de Mercoeur (1558–1602), předtím místodržícímu v Bretani, kde tento voják jako vůdce Katolické ligy bojoval proti Jindřichu IV., přišel Marradas s doporučujícím dopisem Rudolfa II., tvrdí Duque de Estrada.²⁴ Marradas zasáhl do bojů, právě když vévoda „dobýval hradbu“, a v této akci se vyznamenal statečností, což byla cesta k jeho příští plukovnícké hodnosti.

Vrchními veliteli na protitureckém bojišti byli dva císařovi bratři, arcikníže Matyáš, jenž velel vojsku v horních Uhrách, a arcikníže Maxmilián, který byl velitelem na jihu, ve Slovinsku a Chorvatsku. Další císařův sourozenec arcikníže Arnošt pobýval jako místodržící v Nizozemí a v roce 1595 zemřel, kdežto arcikníže Albrecht (Albert) žil jako kardinál ve Španělsku a po Arnoštově smrti zaujal jeho místodržitelské místo. Podobně jako v případě Arnošta a Rudolfa, také Albrechtovi bylo určeno, aby byl vychováván na španělském dvoře strýce Filipa II. Odebral se tam společně s dalším bratrem Václavem. Václav (1561–1578) však v sedmnácti letech ve Španělsku zemřel a odpočívá v escorialeském panteonu, dosáhnuv hodnosti velkopřevora řádu johanitů.

Maxmiliánovým zástupcem se počátkem roku 1597 stal generál Jiří Basta, narozený v Itálii a vojensky zkušený v Nizozemí. Třebaže se na této části bojiště nedařilo křesťanským vojskům zle, přece jen tu byla ztracena pevnost Velká Kaniže (Nagykanizsa). Dne 7. května 1602 psal španělský vyslanec San Clemente svému králi: „Již jsem zpravil Vaše Veličenstvo o událostech, k nimž došlo minulého roku v Uhrách, a o velkém nebezpečí, v jakém se ocitají země rakouského domu a Itálie, a v důsledku toho i země všeho křesťanstva, neboť Turci mají jistější a přímější cestu k tomu, aby přes Kanižu vstoupili do Rakouska (Kaniže leží v západních Uhrách, ve směru na Rakousko a jeho metropoli)...“²⁵ Pisatel poukazuje na velkou starost, jakou tato situace působí císaři a jeho ministrům, a to především s ohledem na „různé události v Sedmihradsku“. Těmito slovy narážel na nesnáze vzniklé tím, že císař se dostal do sporu se sedmihradským knížetem Zikmundem Báthorym. Guillén de San Clemente se u španělského krále silně přimlouval za pomoc císaři, která by mu umožnila dobytí Budy a tím také znovuzískání Kaniže. Šlo především o pomoc finanční, a to podstatnou, měla-li být účinná. Dostačným motivem k ní měla být „láska a pokrevní spříznění“.

O tři roky později se don Guillén obracel na svého pána Filipa III. se sdělením, že oznámil císaři španělské rozhodnutí vyslat na uherské bojiště dva regimenty. Dopis datovaný 6. května 1605 v Praze byl odrazem těžké situace, do které se dostali císařští v Uhrách potom, co generál Basta, jmenovaný v roce 1604 místo Heřmana Russworma zástupcem vrchního velitele Matyáše, potlačil jako místodržící Sedmíhradska – odejmutého Báthorymu – tamní stavovskou reformně orientovanou disidenci. V témž směru jako Basta působil v horních Uhrách jiný generál italsky znějícího jména, byt albánského původu, a sice Giovanni Giacomo Belgioso. V roce 1603 jej císař pozval do Prahy, čehož využila uherská šlechta k odboji a sedmíhradský magnát Štěpán Bočkaj v roce 1604 k povstání.

V dopise z června roku 1605, jímž se vracel k pomoci poskytnuté španělským králem císaři, San Clemente zdůraznil její naléhavost a tvrdil, že sám musí udělat vše, co jen může „v dobách tak bouřlivých, neboť na jedné straně má císař Turka a rebely v Uhrách, a na druhé, uvnitř svého domu, kacíře, kteří před ním počínají zrádět ostych a již pronásledují katolíky, a především duchovní, neboť před pár dní zpolíčkovali jednoho františkánského mnicha a rozbili hlavu dalším dvěma, a ohrožují jezuitu, které velice nenávidí, a říkají, že ve Španělsku je již chtějí vyhodit, a co horšího, odkazujíce se na Bočkajův příklad, dožadují se veřejného působení svých sekt.“²⁶ Vyslanec dokonce vyjadřuje svému králi obavu, že císař by mohl být sesazen a římským králem že by mohl být zvolen voliteli člověk „podle jejich zalíbení“.

Měsíc na to, 2. července roku 1605, odešla z Prahy do Madridu další depeše, v níž vyslanec sděloval Filipu III., že regimenty v jeho žoldu jsou již v Uhrách a že nebýt jich, padla by už Possonia (Prešpurk), poslední místo horních Uher, ale že sotva regiment dorazil, vzbouřenci opustili své postavení.

Důstojník císařské armády v Uhrách François de Bassompierre pobýval od konce ledna do začátku dubna 1604 na dovolené v Praze. V záznamu, který o svém pobytu zanechal, se zmiňuje o přijetí císařem Rudolfem a o jeho pozdějším vzkazu, že by ho jako plukovníka velícího tisíci jezdcům podržel ve službách, pokud by postavil další nové oddíly. A Bassompierre poznamenal: „Ty tři kompanie lehké jízdy byly dány jedna starému francouzskému vojákovi Champgaillardovi, jedna Španělu donu Baltasarovi Marradasovi a jedna Italovi Jean Paulovi, kteří jim veleli již za rýnského hraběte a kteří je posílili

tím, co zbylo z ostatních.“²⁷ Tento záznam je ve shodě se zprávou španělského vyslance a vztahuje se více k Bočkajově povstání nežli k úkolům plynoucím z protitureckého boje. Neboť patnáctileté tažení proti osmanské moci v Uhrách se již chýlilo ke konci.

V roce 1606 došlo k uzavření dvou závažných smluv mezi císařskou mocí a uherskými rebely a dále touž císařskou mocí a osmanskou říší. Jednání mezi císařem a Uhry proběhlo ve Vídni a dokument byl podepsán 23. září. Dohoda obsahovala příslib náboženských a politických svobod uherským stavům a měla mít do budoucna podobnou úlohu jako pozdější Rudolfův Majestát v Čechách. Vídeň se stala místem jednání a podpisu i z toho důvodu, že obojí svěřil císař svému bratru Matyášovi, který ve Vídni sídlil.

Téhož dne, kdy byla dohoda podepsána, odeslal don Guillén další list španělskému králi a v něm sděloval, že mír s Uhry byl uzavřen a že to, co se týká náboženství, bude postoupeno sněmu, který se má sejít v Possonii, a že vyslanci z Rakouska, Moravy a z provincií, kteří byli přítomni podpisu, chtějí, aby s nimi bylo sjednáno, pokud jde o náboženství, totéž co s Uhry. Dále vyslanec sděloval, že se říká, že bude následovat mír s Turky, kterým byl poslán dar, aby vstoupili v jednání. Don Guillén tvrdil, že se tomu snaží jak jen může zabránit, ale mnoho si neslibuje, „neboť je veliká chuť učinit to“..., jakkoli se to přičítá císařově velkodušnosti.²⁸ San Clemente dále hovořil o tom, že bude nezbytné propustit z vojska lidi, které španělský král v Uhrách vydržoval, neboť tam zůstanou pouze posádky pevností.

Dne 11. listopadu byl skutečně uzavřen za přítomnosti Bočkajových stoupenců mír i s osmanskou říší, jež si tak uvolnila ruce k obnovení války s Persií. Akt proběhl nedaleko Komárna, na místě, kde se řeka Žitava vlévá do Váhu. Mezi vojáky, kteří tímto mírem pozbyli zaměstnání, byl don Baltasar Marradas. Během služby ve vojsku generála Basty osvědčil odvahu a věrnost císaři. Dva roky po uzavření míru v Uhrách se mu naskytla příležitost obě vlastnosti nově prokázat.

6) RUDOLF A MATYÁŠ

Podstatnou zásluhu na tom, že proticísařské vzbouření v Sedmihradsku, vedené v roce 1605 Štěpánem Bočkajem, se zklidnilo a vyústilo do vídeňského míru sjednaného v červnu následujícího roku, měl císařův bratr arcikníže Matyáš, tehdejší správce Uher. Mírovým dokumentem se uherským stavům přiznávala náboženská svoboda a autonomie ve správě země. Pro Rudolfa však mír znamenal ztrátu dvou třetin uherských držav, včetně Sedmihradska postoupeného Bočkajovi. Třebaže císař toto ujednání zprvu 6. srpna 1606 schválil, konečnou ratifikaci pozdržel a vázal ji na jednoznačný výklad článků týkajících se náboženství. Týž osud potkal další závažnou mírovou dohodu, která byla ujednána 11. listopadu v Toroku u ústí řeky Žitavy a na dvacet let měla přinést mír mezi osmanskou říší a říší habsburskou. Mír byl císařem zprvu 9. prosince schválen, avšak toto schválení bylo po Bočkajově smrti, k níž došlo koncem roku, a kvůli porušení míru Turky odvoláno. Osud obou vzájemně vázaných mírových ujednání, ovlivněný rozkolísaností Rudolfových postojů, jenom dotvrdil Matyášovo přesvědčení, že císař sužovaný psychickou vratkostí není schopen dostát své funkci, a pobídl ho k postupu, jenž vedl k Rudolfovu pádu a odchodu z mocenského jeviště.

Matyáš už v dubnu roku 1606 podnítl schůzku, před císařem utajenou, které se zúčastnili mužští členové habsburské rodiny. Dohodlo se na ní, že kvůli nejistému císařově zdravotnímu stavu lze nástupnickou otázku nastolit již během jeho života. Podle zásad panovnické poslušnosti se měl na Rudolfově místě octnout Matyáš. Když se však tajemství schůzky prozradilo a napětí bylo přiživeno Rudolfovým sklonem k podezřívavosti, roztržka mezi sourozenci přerostla ve spor, který začal zasahovat samy základy říše. Nejen to. Do dynastického sváru mezi oběma bratry se začaly promítat otázky mnohem dalekosáhlejší. Jak ukázala následující desetiletí, začalo se v nich hrát o podobu střední Evropy, vymezené tehdy především hranicemi Svaté říše římské. Šlo o to, zda se v ní napříště prosadí zřízení centralistické, ztělesněné autoritou císaře, anebo zda faktickou moc uchopí v jejích jednotlivých částech příslušné stavy a budou ji vykonávat na úkor jediné autority. Obojí tendenci bylo možné sledovat nejen v oblasti správní a politické, ale i náboženské. To znamená v zápase mezi obecností, katolicitou, zosobněnou institucí

císaře a úřadem papeže, a protestantstvím, rychle se šířícím v prostředí říšských knížat a hodnostářů a prosazujícím jejich autonomii.

Ačkoli se na první pohled zdálo, že Matyáš především vidí ohroženou instituci habsburského císařství a že ji chce pevně uchovat v rukou svého rodu, chtěl nechtě svým postojem podněcoval stavovskou opozici vůči císaři. Vyjevilo se to na uherském sněmu, který bez vědomí císaře svolal na 10. leden 1608 do Prešpurku. Původně se sněm týkal uherského království a hajduckých bouří, k nimž tam došlo, byl však rozšířen o pozvánku pro výbory dolnorakouských a hornorakouských stavů. Neklidu nezůstala ušetřena ani Morava, jejíž šlechta našla své mluvčí jak ve prospěch císařova, tak Matyášova tábora. Procísařskou a katolickou stranu reprezentoval olomoucký biskup František kardinál Ditrichštejn, narozený v Madridu, a Ladislav Berka z Dubé, místodržící úřadu zemského hejtmanství. První z obou, předsedající tajné císařské radě, se stal Rudolfovým mluvčím na Moravě a jeho hlavním vyjednavčem ve sporu s Matyášem. Nekatolickou panskou většinu zastupoval hlavně Karel ze Žerotína, jenž si jako Matyášův stoupenec sliboval nalézt v nové situaci úspěch pro svou zemi a pro své bratrské náboženství. Na zámku v Rosicích již v prosinci roku 1607 umožnil tajnou schůzku moravské a rakouské šlechty a byl ve spojení s Illyészházy a s Tschernembem, disidujícími předáky uherské a rakouské šlechty.

Pro další vývoj situace bylo důležité, jaký postoj k oběma stranám zaujme španělská a papežská diplomacie. Z povahy obou vyplývalo, že jejím zájmem bylo zamezit oslabení císařské autority a tlumit stavovsko-náboženský partikularismus. Dne 5. ledna 1608 se tudíž španělský vyslanec don Guillén de San Clemente obrátil na Matyáše a nabádal ho k povinné úctě vůči císaři. Rovněž dal najevo, že španělský král Filip III. souhlasí s císařovou vůlí pokračovat ve válce proti Turkům. Kromě toho upozorňoval, že poslušnost vůči císaři je podmínkou jakékoli pomoci ze strany Španělska.²⁹

Intervence španělského vyslance budou pokračovat v celém průběhu sourozeneckého sporu. Ani na počátku však neznamenalaly jednoznačnou podporu císařského tábora, poněvadž vycházely ze závěru zasedání španělské státní rady (Consejo de Estado) z léta roku 1606, na němž bylo stanoveno, že Španělsko bude podporovat Matyáše, pokud by se ucházel o hodnost římského krále. Podmínkou byl předpoklad, že císař s tím bude souhlasit.³⁰ Toto rozhodnutí vycházelo z čistě státnických ohledů, neboť kdyby uplatnilo vůči Matyášovi zře-

tele osobnější, nebylo by tu pro přízeň mnoho motivů. Známa byla Matyášova regentská aféra v Nizozemí, kde se roku 1577, ve svých dvaceti letech, stal guvernérem nizozemských legitimistů a kde se pak přiklonil k Vilému Oranžskému, nepříteli španělské moci a Filipa II.

Zde je vhodné připomenout, že Matyáš náležel s bratrem Maxmiliánem k těm potomkům císaře Maxmiliána II., kteří neprošli španělskou výchovou svého strýce Filipa II. Ta se týkala, jak o tom byla řeč, pouze starších sourozenců Rudolfa a Arnošta, a skupiny mladší, pozvané na španělský dvůr v roce 1570, aby tam Rudolfa a Arnošta vystřídala. Z ní Anna přicestovala do Španělska – přes Nizozemí – již jako čtvrtá manželka svého strýce Filipa II. Sňatek byl uzavřen téhož roku v katedrále svatého Víta v Praze; Filipa při něm zastoupil arcikníže Karel Štýrský. Annin bratr Albrecht (Albert) se ve Španělsku stal kardinálem a později španělským místodržícím v jižním Nizozemí. Václav, jenž jako jediný z Habsburků nesl jméno českého světce, v cizině zemřel a je pohřbený v Escorialu, poblíž nešťastného bratrance dona Carlose. Jeho postavu najdeme na obraze pocházejícím z dílny Alonsa Sáncheze Coella v roudnické lobkovické sbírce portrétů.

Nabádavý list španělského vyslance z 5. ledna byl vyvolán zprávami došlými do Prahy o tom, že Matyáš najímá uherské vojáky. Nezůstalo však při nich a Matyášovy kroky, zastírané starostí o osud císařského trůnu, se vyjevovaly stále zřetelněji, a to v Rudolfův neprospěch. Mocenským výrazem Matyášova nátlaku na Rudolfa byl zmíněný prešpurský sněm, povolávající k poradě zástupce uherského království a rakouského arciknížectví a vybízející k součinnosti moravské a slezské stavy, a také následující český sněm v Čáslavi, ohlášený na 4. květen, který měl dát slovo stavům. Doprovodným činitelem těchto plánů bylo soustřeďování vojsk obou táborů. V čele oddílů v dolních Rakousích, které zachovaly věrnost císaři, stanul Tsaerclas Tilly, naproti tomu Kolonič, velitel známý z tureckých válek, se přiklonil k arciknížeti Matyášovi.³¹ Mezitím obě strany hleděly získat podporu papeže i španělského krále. Matyáš vyslal do Říma svého komořího Alexandra Ridolfiho. Rudolf, zpravený o možném příznivém postoji papeže a španělského krále k Matyášově nástupnictví, naléhal prostřednictvím svých vyjednávačů Františka z Ditrichštejna a Jiřího Zikmunda z Lamberga na španělského vyslance, nechť vyvrátí podezření, že Matyášův postup je krytý souhlasem španělského krále. Vyslancova korespondence odeslaná zároveň císaři a do Madridu je

dokladem, jak opatrně musela španělská diplomacie v rozhořívajícím se sporu postupovat. Ačkoli cítila potřebu kriticky hodnotit dosavadní Rudolfovu politiku, zdržovala se učinit zásadní kroky. Vyčkávala a mezitím se snažila spor mírnit a tlumit.³²

V dubnu dostoupily kritické vztahy mezi Matyášem a císařem takového stupně, že vyslanec San Clemente a nuncius Caetano byli císařskou stranou požádáni, aby se zapojili do vyjednávání. Oba se vypravili 22. dubna odpoledne z Prahy do Znojma, kde dlel Matyáš, a den na to je následovali císařovi prostředníci v čele s Františkem z Ditrichštejna.³³ Guillén de San Clemente na tom však byl zdravotně tak zle, že musel být přenášen na nosítkách. Do Znojma dorazili vyslanci 26. dubna. Přijati byli oba, nuncius i Španěl, následujícího dne, jenomže jejich mise nepřinesla kýžené plody a byli odkázáni na čáslavský sněm. Zpáteční cestu nastoupili hned 28. dubna.³⁴

Požadavek, aby se císař zřekl ve prospěch Matyáše Uher, Rakous a Moravy a aby Matyáš byl vyhlášen Rudolfovým nástupcem v Čechách, podporovala přítomnost dvacetitísícového arciknížecího vojska, rozloženého ve Znojmě a okolí. Dne 4. května měla tato síla dorazit do Čáslavi a tam měl sněm zmíněnou otázku rozhodnout. Mezitím arcikníže přicestoval do Jihlavy, kde ho opět vyhledala císařská mise kardinála z Ditrichštejna, papežského nuncia a španělského vyslaneckého sekretáře, jenž zastupoval nemocného dona Guilléna. Ani tentokrát poslové neuspěli. Věrohodný obraz o tom, jak se situace jevila představiteli španělského krále koncem dubna, nám podává jeho dopis určený Filipu III. Zní:

„Pane: 21. dubna jsem psal Vašemu Veličenstvu vlastní poštou. Poněvadž jsem jel, abych promluvil společně s kardinálem Ditrichštejnem a nunciem s arcivévodou Matyášem, potkali jsme se s ním ve Znojmě, které leží 20 mil od zdejší stolice, u hranic Rakouska. On přichází v doprovodu četného ozbrojeného lidu, kterého je prý přes 24 tisíc mužů, byť já sám nevěřím, že jich je tolik. Císař mu poslal nabídku, že potvrdí příměří s Turkem a to, co bylo dojednáno s Uhry a uherskou vládou, a možná by mu dal korunu tamního království a trvalou správu Rakouska, ale on již nemůže nic rozhodnout bez svých přívrženců, kterými jsou Uhrové, Rakušani a Moravané, jak tvrdí, a odvolává se na ně, a oni ve zvláštních rozhovorech, jaké jsme s nimi měli, uvádějí mnoho příčin, které je pohnuly k tomu, že důkladně dávají najevo své rozhořčení, jaké u některých mezi nimi vládne. Nakonec si nepřejí žádný způsob ujednání, leda aby Jeho

Veličenstvo přenechalo všechny země Jeho Výsosti a uchýlilo se do Tyrol, a třebaže jim bylo řečeno a uvedeno proti takovému řešení mnoho důvodů, nelze je vyvést z jejich umíněnosti, a mají za to, že tím prokazují Jeho Veličenstvu velkou službu, neboť tvrdí, že tyto země uchovávají rakouskému domu, protože kvůli špatné správě by je všechny ztratilo. Z toho se zrodilo toto nebezpečí, nicméně tíseň, v jaké se octl císař ve chvíli, kdy tohle píšu, mohla najít nápravu, kdyby byl chtěl před dvěma měsíci utratit 200 tisíc skudů, které má, a byl by to velmi dlouhý dopis, kdybych vypsál Vašemu Veličenstvu všechny okolnosti, jaké ta věc má, avšak souhrnně povím, že císař se nachází velice tísněný, že stavy, které se mu vzbouřily, a ten, kdo je v jejich čele, budou zítra, 4. května, devět mílí od zdejší stolice, a tam svolali Čechy ve velké důvěře, že se k nim připojí; a velký argument, že to provedou, je možné vidět v tom, že venkovani na kusy sekají 600 valonských jezdců, kteří nechtěli následovat pana arcivévodu a přešli do služeb císaře a velí jim monsieur Tilly, jeho maršálek, a ve chvíli, kdy toto píšu, mi sdělují, že část tohoto města, která se nazývá nová, bije na poplach proti nim. Zítra císař znovu pošle kardinála Ditrichštejna, aby promluvil s arcivévodou, a také chce, aby jel i nuncius, a chtěl, abych jel i já, ale protože ví, že se mi opět velice přitížilo v mých neduzích, vzkázal mi, abych poslal svého sekretáře P. Montaňu s dopisem pro pana arcivévodu, a tak to provedu a dej Bůh, aby to přineslo nějaký užitek, ale obávám se toho a mám velikou nejistotu, aby jednoho dne, a to velmi brzy, nás všechny katolíky zdejší kacíři nepodřezali; přinejmenším tím hrozí kněžím a mnichům. K tomu je třeba přičíst, že sněm v Řeznu se rozpustil; pouze je dobré, že nyní se dbá o to, aby před rozchodem účastníci souhlasili s tím, že císař může sněm svolat, kdykoli bude chtít, bez velkého přizvukování volitelů. Papež projevuje velké přání vyslat sem legáta nebo nějakou osobnost; jeho nuncius mu píše, ať pošle, koho si přeje, a jestliže mu dosud nenapsal, aby to udělal, je to proto, že vzpoura nebyla vyhlášená, a byla snaha zamezit takovým pověstem a nenutit Jeho Svatost a vaše Veličenstvo vkládat se do toho. Bůh chraň katolickou osobu Vašeho Veličenstva. Z Prahy, 3. května 1608. Don Guillén de St. Clemente.⁴³⁵

Španělská diplomacie nyní byla toho názoru, že postoupení vlády nad Uhry a Rakouskem Matyášovi není dostatečnou koncesí ze strany císaře Rudolfa, ale že podmínkou dohody je zajistit Matyášovi nástupnictví. Skutečnost, že především San Clemente vymohl

na císaři souhlas, že arcikníže se stane „čekanem království českého“, pokud by Rudolf neměl manželské potomky, zdůrazňoval Matyášovi během audience konané 13. května v Čáslavi sekretář Pedro Montaña, přijatý hned po nunciovi. Z reakcí Matyáše, ospravedlňujícího svůj postup zájmy katolického náboženství a rakouského domu, bylo však již patrné, že mu jde o získání všeho, ne pouze o dosažení dílčích cílů.³⁶

O tom, jak se v měsíci květnu situace zdramatizovala, podává svědectví další San Clementova korespondence španělskému králi. Lze z ní vyčíst nejen povahu naléhavých úkolů dané chvíle, ale i „psychologii“ tehdejší politické atmosféry. Don Guillermo psal:

„Pane: Desátého tohoto měsíce jsem psal Vašemu Veličenstvu, co se dosud dělo stran příchodu pana arcivévody Matyáše. Tento dopis jakož i ostatní jsem poslal přes Flandry, protože vlastní poštou by bylo zapotřebí posílat jich Vaší Výsosti denně 20, neboť téměř každou hodinu se věci mění ohledně stavu, v jakém se nacházejí ve chvíli, kdy tento list píšu. Vaše Veličenstvo to zjistí z kopií dopisů od mého sekretáře Pedra Montaña, které jsou připojeny k tomuto, neboť ježto mě tolik ztrápila cesta do Znojma, nemohl jsem se tam vrátit, jako to učinil a jak to činí kardinál Ditrichštejn, který každou chvíli odjíždí a přijíždí, a včera večer odjel a s ním úředníci tohoto království s posledním rozhodnutím, které přijal císař, a to je takové, že mu dá korunu Uher, vládu v Rakousku a nástupnictví v tomto království, s čímž přicházejí Češi (los Bohemios),³⁷ a nechťejí toho málo, neboť tím porušují nárok, jaký mají na volbu. Pan arcivévoda chce být odpřisáhnut za krále, stejně jako byl císař Maxmilián císařem Ferdinandem, jeho otcem, a nyníjší Rudolf Maxmiliánem. Toto se provedlo určitou formou, takže jeden byl králem kralujícím a druhý králem spravujícím. K takovému řešení se dospělo proto, aby bylo možné vyhnout se ověřování nároku, jaký mají Češi; císař Ferdinand prý kdysi učinil prohlášení, podle kterého jeho manželka královna Anna následovala jako dědička krále Ludvíka, svého bratra, a téhož názoru jsou nyní někteří Češi a podle něho kdyby sourozenci zemřeli bezdětní, následovalo by v tomto království Vaše Veličenstvo. Císař však na žádný způsob nechce odpřisáhnout Matyáše a tvrdí, že učinil-li to jeho otec a děd, bylo to s jejich syny, ale že on toto nechce učinit se svým bratrem, který stojí se svým vojskem sedm mil od této stolice. Všechno, čím by se dala oddálit roztržka, pokud se neuzavře smír, vyžaduje sedm osm dní, neboť na dvacátého

tohoto měsíce je svolán sněm Čechů, který má rozhodnout mnoho věcí; vyskytují se názory a jsou pro to náznaky, že císař na něj nechce čekat a má připraveno tisíc pět set jezdců k odchodu z tohoto království; říká se však, že saský vévoda, do jehož země by se mohl napříště uchýlit, mu to neradí, a rovněž ne vévoda bavorský, neboť v jiných dvou by mohl přebývat jako na svém, a také se říká, že vévoda saský ho přesvědčuje, aby v případě, že odejde, se odebral do Norimberka nebo do jiného císařského města. Jestliže to provede, mnohem více ztíží dohodu, která by byla nejvhodnější, neboť nakonec všechno by zůstalo v rakouském domě, a je možné, že dosavadní cestou by se tu zahrnuly mnohé nepořádky, které se nyní ve vládě vyskytují. Já dělám, co mohu, aby se dosáhlo dohody, neboť to považuji za vhodné v mnoha ohledech, a hlavně proto, aby se ušetřilo mnoho výdajů, které by z toho pro Vaše Veličenstvo vyplynuly, a abych tomu zabránil, dávám naděje těm Čechům, k nimž mám důvěru, že Vaše Veličenstvo je bude podporovat obecně i v jednotlivostech. Toto království je spravováno šesti nebo sedmi hlavními úřady a jedním z nich je úřad hlavního kancléře; tím, kdo ho drží, je pán z rodu Popelů, který je z předních v tomto království, je to velký katolík a velký služebník Vašeho Veličenstva, neboť před pár lety byl u vašeho královského dvora se zvláštním posláním; je ženatý s jednou ze sester vévodkyně z Villahermosy, z domu Perštýnů, a ten byl vždy velmi oddaný Vašemu Veličenstvu, a tento kancléř vede všechny ty Čechy, neboť je velmi inteligentní. Papež, jak patrně Vašemu Veličenstvu již sdělil markýz de Aytona, jmenoval kardinála Mellina, aby přišel na tuto legaci, ale já se domnívám, že to nebude zapotřebí nebo že nedorazí včas. Kdyby Vaše Veličenstvo jmenovalo nějakou osobu, budiž tomu tak, ale ať jí nedává příkaz k odjezdu, dokud neobdrží můj vlastní list, a ten já odešlu podle toho, jak dopadne nynější vyjednávání, protože mým cílem je ušetřit Vašemu Veličenstvu mnohé výdaje, jaké by z toho mohly vyplynout. Já dělám, co mohu, a dělal bych ještě více, kdyby mi v tom nebránily neduhy, a bylo by velmi vhodné, kdyby don Baltasar de Zuñiga tu byl přítomný již před dvěma měsíci, protože svými vlohami a odvahou by mohl velice prospět zdejší záležitosti. Dotyčná osoba nebo sám D. Baltasar by měl mít titul anebo by mu jej Vaše Veličenstvo mělo udělit, poněvadž v Německu si málo váží mužů, kteří jej nemají, což jsem sám pro sebe nikdy Vašemu Veličenstvu nenavrhl, aby to nevypadalo malicherně, ale nyní, když odtud mám odejít, tak činím.

Já jsem se octl v nespočetných nesnázích, protože někdy mi císař velmi důvěřuje, ale jindy má převeliké podezření, že Vaše Veličenstvo podporuje Matyáše, a před pouhými šesti dny poslal pro Daría de Nomiho a velmi naléhavě se ho dotazoval, zda toto jeho podezření může mít nějaké opodstatnění, ježto jde o člověka, který před několika lety byl na dvoře Vašeho Veličenstva a mohl porozumět Vaší královské mysli; jindy zase přikazuje, aby se mnou konzultovali některé myšlenky, neboť nechce důvěřovat jinému; a při všech těchto úzkostech, v jakých se ocitá, nemohou jej vyvést z jeho příbytků, ani ho zbavit této neřesti podezřívát, vždyť pár hodin předtím, nežli odjel kardinál Ditrichštejn, jenž má mysl čistou jako holubice a slouží mu s velkou oddaností a láskou a k velkému neprospěchu svých statků, také stran něho pojal podezření a to je nešvar, který přivedl záležitosti do stavu, v jakém se nyní nacházejí. Bůh ochraňuj katolicou osobu Vašeho Veličenstva. Z Prahy 17. května 1608. Don Guilén de St. Clemente.³⁸

Záležitosti však spěly ke konečnému rozhodnutí. Matyášovo vojsko se hnulo směrem na Kolín a odtud 18. května na Prahu. Tam byl svolán z císařova popudu sněm stavů, zahájený pak 23. května. Tam se také soustřeďovala zemská hotovost. Čítala 14 tisíc lidu, k těm přibylí vycvičení vojáci v počtu dvou tisíc jezdců a 2500 pěších.³⁹ Matyášovo vojsko však bylo silnější, čítalo přes dvacet tisíc lidí. Třebaže se české stavy ukázaly být oproti uherským, rakouským a moravským vůči císaři loajálnější, vyskytla se na pražském sněmu obdobná nesnáz, jaká předtím v Uhrách učinila z Matyáše zajatce stavů. Václav Budovec z Budova na rozdíl od Karla ze Žerotína, sledujícího politické cíle, tu postavil do popředí vyjasnění náboženských otázek a žádal potvrzení české konfese z roku 1575. Papežský nuncius i španělský vyslanec se snažili takovému postupu bránit a sám císař se dostal do tak svízelné situace, že pomýšlel na útek z Prahy.

Zatímco španělská diplomacie prosazovala Matyášovo následnictví na českém trůnu a v tom směru docílila u císaře svolnosti, na tuhý odpor u něho narazila otázka následnictví v říši. Jenomže především tato záležitost představovala vyšší zájem a její vyřešení skýtalo naději na budoucí evropskou stabilitu. Z tohoto důvodu se také zrodil za pontifikátu papeže Pavla V. záměr vyslat k císaři poselství z Říma a ze Španělska a doporučit mu, aby věci nástupnictví přikývl. San Clemente věděl nejlépe, jak vypadá situace na císařském dvoře, a proto radil, jak jsme četli v jeho depeši, se záměrem vyčkat, dokud

sám o tom nepodá zprávu. Papež přesto vyslal svého legáta Mellina jak k císaři, tak k dalším německým knížatům, nechť s nimi projedná záležitost volby římského krále.⁴⁰

Intervenční snahy jak ze strany papeže, tak španělského krále však nepřicházely císaři vhod, o čemž svědčí nunciova zpráva, odeslaná z Prahy kardinálu Borghese dne 3. června 1608.⁴¹ V nekatolických stavovských kruzích budily totiž podezření, že jsou namířeny proti nim, což oslabovalo pozici císaře, jenž v téže době nabyl jistotu, že čeští stavové ho budou podporovat.

Mezitím se v Praze dále shromažďovala vojenská síla. Počátkem června „lidu stavovského počítalo se pěchoty 18 000, jízdy 1500, vojáků najatých 5000; mimo to pokládali Pražané svou hotovost na 10 000 mužů“.⁴² Sám císař měl svého vojska 2000 jízdy a 25 000 pěších.⁴³ Matyášovo vojsko, které počátkem června dorazilo až k Dubči u Prahy, mělo podle Ditrichštejnova odhadu více než 20 000 mužů, a to vybraných. Dne 15. června se hnulo ještě blíže k Praze a utábořilo se nad Malešicemi u Štěrbohol. Této fáze vyjednávání se chtěli opět účastnit nuncius a španělský vyslanec. Císař je však Ditrichštejnovým prostřednictvím odmítl s tím, že budou vyjednávat pouze čeští emisáři.⁴⁴

Závěrečná jednání mezi císařskou a arcivévodovou stranou proběhla od 23. do 25. června v Libni u Prahy. Jejich výsledkem byla dohoda, podepsaná císařem, že Matyášovi budou postoupeny Uhry, Horní a Dolní Rakousy a také Morava, která tímto aktem přestane být závislá na české vládě. Rudolfovi zůstaly dosavadní vladařské tituly a v reálné správě České království, Slezsko a obě Lužice. Matyášovi bylo zároveň přiznáno čekatelství na českou korunu a v případě, že Rudolf zanechá vlastní potomky, regentství. Stoupencům obou táborů byla zaručena amnestie a bylo stanoveno, že arcivévoda odvede své vojsko z Čech a Rudolf že rozpustí své oddíly.⁴⁵

Spor mezi císařem Rudolfem a jeho bratrem však neměl pouze povahu vnitrohabsburského konfliktu vyvolaného nedostatečností jednoho a ctižádostí druhého, nýbrž, jak jsme mohli sledovat na základě dění v Uhrách, v Rakousku, na Moravě a posléze na sněmu svolaném Rudolfem do Prahy, podněcoval stavovské síly, které se vehementně projevovaly zvláště na konfesijním poli, k otevřenému vystoupení ve prospěch vlastních zájmů. Téhož roku, kdy spor probíhal, byla založena v říši Protestantská unie, spolek protestantských německých knížat pod vedením kalvínské Falce. Kníže Kristián

z Anhaltu, jeden z nejaktivnějších činitelů Unie (k níž se prostřednictvím Richarda ze Stahrembergu, mluvčího rakouských stavů, obraceli v srpnu o pomoc Rakušané pro případ, že by byli napadeni katolickou šlechtou), postřehl, jaké výhody mohou protestantské Unii ze střetu obou příbuzných a jejich táborů vyplynout. Napsal tehdy svému souvěrci vévodovi de Bouillon: „Jestliže bychom měli pro sebe Uhry, Moravu, Rakousko a Slezsko, měl by habsburský dům k dispozici proti nám pouze Čechy, Bavorsko a některá biskupství a my bychom byli proti nim, lidsky řečeno, dosti silní, abychom jim nejen čelili, ale abychom zreformovali všechny klérus a všechno podrobili našemu náboženství.“⁴⁶ Kristián z Anhaltu uvažoval dokonce v širších strategických výhledech, a sice tak, že kdyby protestanti byli chráněni Francií proti útoku ze severní Itálie, který jediný je mohl ohrozit, mohli by, jak tvrdil, „s pomocí Boží všem předepisovat zákony a jako pány dosadit ty, které by chtěli“.⁴⁷

Dynastický spor tedy pouze zrcadlil konflikt mnohem hlubinnější, prozatím dosti zastřený tokem denních událostí. Španělský vyslanec don Guillén de San Clemente je sledoval zblízka a listem z 12. července roku 1608 o nich podal králi do Madridu toto svědectví: „Pane: Pan arcivévoda Matyáš nastoupil se svým vojskem 30. minulého měsíce zpáteční cestu do Vídně, jak jsem již dal vědět Vašemu Veličenstvu, a v pondělí, což bude 14. tohoto měsíce, vstoupí do Vídně, kde ho očekávají s velkým triumfem, a mezitím se dojednává sněm v Uhrách a na Moravě, aby ho korunovali, a císař každým dnem projevuje svou nespokojenost a stěžuje si na své rádce, kteří zasahovali do těchto machinací, a je mi též známo, že některými cestami usiluje o to, aby volitelé, kteří se shromáždí 28. tohoto měsíce ve Fuldě, byť nemyslím, že osobně, ale prostřednictvím svých pověřenců vyslovili svou nevoli, a jiní se domnívají, že nejen ji nevysloví, ale že se může stát, že se mezi sebou dohodnou a sesadí ho anebo stanoví nástupce. Tato záležitost nutně způsobí velký neklid; alespoň je jisté, že velké nebezpečí hrozí na sněmu zdejšího království, který je svolán na svatého Martina, protože se liší stanoviska týkající se náboženství. Všechny tyto újmy vzešly císaři z toho, že nevěřil moudrým radám Vašeho Veličenstva, neboť kdyby tak byl učinil, nebylo by možné vidět to, co se vidí a vidět bude, že si na něho troufá kdokoli, komu se zachce, jako to provedlo pár bosých vojáků, které naverboval a kteří se mu bouří kvůli dvojímu žoldu, který jim dluží...“⁴⁸

Tento dopis byl z posledních, který nemocný španělský vyslanec stihl poslat do Španělska. Týkal se politiky, jež tolik ležela donu Guillénovi na srdci, totiž politiky usilující o integritu světa, který on sám představoval a jemuž zasvětil své diplomatické schopnosti. Přesto v jeho závěru se pisatel zmínil o jedné čistě „personální otázce“: „Mezi touto soldateskou se nachází několik Španělů, kteří vykonali velmi poctivé skutky, pokud jde o zachování respektu k císaři, a jejich plukovníkem je jeden kavalír z řádu johanitů, Valencijec, jenž se jmenuje D. Baltasar Marradas, a ten svým dobrým příkladem, odvahou a jednáním udivil Němce i Valony; neboť oddíl vojska, který císař sehnal na svou obranu, pochází z tohoto národa a také z některých Italů.“⁴⁹

V korespondenci španělského vyslance se takto poprvé objevila výslovná zmínka o Marradasovi. Upozornění španělskému králi neprozrazuje žádný příbuzenský vztah, je věčné, nicméně poukazuje na vlastnost, která bude pro Marradase, Španěla drsné válečnické povahy, příznačná do posledních dnů jeho života. Byla jí loajalita vůči císaři a vůči králi.

Viděli jsme, že již během jednání s Matyášem byl don Guillén trápen neduhem a že jej nakonec musel zastoupit jeho sekretář Montaña. Nebylo tedy divu, že se usilovně dožadoval příjezdu svého nástupce dona Baltasara de Zuñigy. Na svátek svatého Jakuba, 25. července, konečně mohl králi potvrdit Zuñigovu přítomnost v Praze. Zároveň vyslovil lítost, že k tomu nedošlo dávno předtím, neboť nový diplomat by svou rozvážností mnohem úspěšněji usměrnil vývoj událostí, nežli jak se vyvinuly. Don Guillén výslovně chválí volbu této osobnosti, „neboť svou mírností a rozvahou bude moci proplouvat tímto mořem plným úskalí“.⁵⁰

Od chvíle, kdy vyslanec podal z Prahy předchozí zprávu, zbýval mu pouhý měsíc života. Jiná zpráva, a sice z madridského úřadu Státní rady pro krále Filipa III., datovaná 21. října 1608, sděluje: „Pane: Vyslanec D. Baltasar de Zuñiga v jednom ze svých listů z 5. září píše, jak třetího tohoto měsíce zemřel D. Guillén de San Clemente k všeobecnému zármutku všech, že při tom u něho byl don Baltasar de Marradas, rytíř Johanitského řádu, jeho příbuzný, který velmi dobře sloužil ve válkách v Německu, kde byl plukovníkem jízdy a získal pověst vojáka, a vzhledem k službám D. Guilléna a jeho dobrým doporučením má za to, že by mu mohla být nyní poskytnuta laskavost nějaké renty a potom že by bylo možné jej zaměstnat

ve službách Vašeho Veličenstva, a stvrzuje také služby a zásluhy Pedra Montañy a Lope Díaze de Pangua, sekretářů D. Guilléna, aby jim Vaše Veličenstvo učinilo laskavost, neboť kde nezůstanou děti, služebnictvo se může dovolávat služeb svého pána, a Vaše Veličenstvo nechť tuto laskavost prokáže.“⁵¹

Otázka odměny za oddané služby, které vyslanec D. Guillén de San Clemente prokázal španělské koruně, byla na pořadu jednání Státní rady již v červenci roku 1606. O nezištnosti tohoto diplomata svědčí skutečnost, že o titul spojený s příslušnou enkomíendou požádal až po příjezdu svého nástupce Zuñigy 2. srpna 1608, a to pro něho, ne pro sebe. O sobě tvrdí: „Já jsem jej nevyžadoval pro sebe, protože nemám ani píd' půdy, o kterou bych ten titul opřel, a tak by bylo asi pošetilostí žádat o něj...“⁵² Pouze v dopise z 22. září roku 1607 poprosil svého krále, aby mu byl plat poukazován tam, kde by pro něho byl dosažitelný, aby ho mohl vyzvednout během těch málo dnů, které mu kvůli nemocím zbývají. A důrazně dodává: „...vždyť Vaše Veličenstvo jistě nebude chtít, aby ten, kdo tolik let strávil ve vaší královské službě, musel zemřít hladu.“⁵³

Jak víme, don Guillén se nedočkal možnosti, že by svůj důchod užíval v rodném Španělsku. Také plody jeho zásluh připadly těm, kteří jej přežili. Členové madridské Státní rady odhlasovali tento návrh králi: „... protože D. Guillén sloužil tolik let a tak dobře, bude správně využita laskavost, jaká se prokáže D. Baltasaru Marradasovi, jeho příbuznému, a to tím spíše, že ten má vlastní zásluhy, a také se využije laskavost, která se prokáže jeho sluhům, které zanechal jakožto svěření, byť se rozumí, že Lopemu Díazi de Pangua byla již učiněna.“⁵⁴

A tak se stalo, že jméno Baltasar de Marradas dospělo pomocí diplomatické korespondence z uherské a české scény až k sluchu mužů řídících osudy španělské světovládné monarchie. A nastoupilo cestu do nezapomínajících dějin.

7) VYSLANEC ZUÑIGA A PASOVŠTÍ

V květnu roku 1608, několik měsíců před svou smrtí, vyslovil don Guillén de San Clemente v korespondenci králi Filipu III. toužebné přání, aby co nejdříve dorazil do Prahy jeho nástupce don Baltasar de Zuñiga. „Již před dvěma měsíci tu měl být,“ tvrdil. To přání vyvěralo z vědomí ubývajících tělesných sil a přibývajících neduhů u muže, který sedmadvacet let strávil v diplomatické službě. A to v říši, jež z jeho pohledu byla zasažena herezí a zmítala se náboženským neklidem a dynastickými rozbroji, což obojí se přičilo představám a zájmům monarchie, kterou don Guillén zastupoval. Přitom autorita, která měla nastalé poměry korigovat a uvádět v řád, byla zpochybněna, oslabena, drásána vnitřními rozpory a ohrožována dílčími zájmy. Toto byly skutečnosti mnohem závažnější a trýznivější nežli vlastní vyslancovy tělesné útrapy. Těm učinil rychlý konec náhlý katar, který zachvátil sedmdesátiletého diplomata dne třetího září onoho roku 1608. Choroba instituce císařství, podněcovaná sourozeneckou rivalitou Rudolfa a Matyáše a využívaná nároky stavů, však trvala dál.

Baltasar de Zuñiga, pocházející z mocného rodu hrabat de Monterey v Salamance⁵⁵, byl v souladu se San Clementovou charakteristikou muž politicky talentovaný a jako voják odvážný. Vojenské vlohы osvědčil v italském a nizozemském tažení. Jako diplomat působil v Římě, ve Flandrech a ve Francii. Měl svůj podíl na zdárném vyřešení sporu s Portugalskem a na uzavření míru v roce 1640, na základě něhož se tato země osamostatnila. Filip IV. ho měl dokonce za svého prvního ministra. Byl strýcem Gaspara de Guzmána, hraběte-vévody z Olivaresu.

V Praze a u císařského dvora působil Zuñiga od roku 1608 do roku 1617. Ocitl se na místě, kde měl hájit nejen zájmy své země, ale i principy, které byly společné Španělsku a hostitelské říši. Šlo o zásady, jimž bychom v dnešní perspektivě přisoudili toto pořadí: dynastické, politické, náboženské. V dobovém hodnotovém řazení však měly sled opačný. Historik Vlastimil Kybal o jeho poslání napsal: „Věděl, že prvním úkolem jeho jako zástupce katolického krále jest pečovatí o blaho a rozmnožení svaté víry katolické, o poslušnost k papeži a stolici apoštolské a o mír v křesťanstvu, neboť náboženství měli všichni křesťané klást na první místo.“⁵⁶

Popsaný ukol vyplýval z dvojího pojetí moci, jak je v té době rozpracoval například italský jezuita Roberto Bellarmino (1542–1621), od roku 1576 profesor teologie na římské univerzitě Gregorianě. Světská moc mu byla jako tělo člověku, duchovní jako jeho duše. V tom smyslu přiznával církvi nad státem obdobnou vládu, jakou má duše nad tělem. Nejvyšším představitelem duchovní moci byl v tehdejší křesťanském světě papež, představitelem světské moci byl v říši císař. Podle Bellarmina má papež na světské autoritě velký podíl, avšak světskou moc nevykonává přímo, nýbrž nepřímo, pokud by to bylo nezbytné k spáse duší a pokud by jednání světských knížat tento cíl ohrožovalo.⁵⁷ Bylo tedy zcela přirozené, že vyslanec španělského katolického krále, jednající na základě těchto zásad, působil v těsné součinnosti s nunciem, zástupcem papeže.

Baltasar de Zuñiga stanul v Praze před úkolem nesmírným, protože všechny tři jmenované principy shledal v říši narušené. Dynastický princip byl těžce zasažený rozkolem mezi císařem Rudolfem II. a arcivévodou Matyášem. Politický princip byl podkopán střetem panovnické autokracie se stavovskou aristokracií a oslabením císařské a královské autority ve prospěch stavovského partikularismu. Náboženský princip byl zpochybněn narušením všeobecnosti, katolicity církve a její dosavadní hierarchické struktury. Mezi všemi těmito třemi oblastmi se vyskytovala vzájemná souvislost, jak to potvrdilo zveřejnění Majestátního výnosu císaře Rudolfa v roce 1609. Tento státní krok byl výsledkem sílícího tlaku českých stavů na zesláblou autoritu císaře a úředně stvrzoval v českých zemích heterodoxii, která tu v rámci dosavadní obecné církevní struktury západoevropského křesťanství již fakticky existovala.

Císař, jenž za zachování trůnu při narovnání s bratrem Matyášem vděčil českým stavům, učinil však vyhlášením Majestátu gesto, které ve svých účincích vedlo k opaku zamýšleného záměru. V zemích, které byly Rudolfovi libeňským mírem ponechány, nezpevnilo ani jeho císařský trůn, ani jeho královskou moc, ačkoli právě to byly cíle, které sledovalo. Naopak, vytvořilo legislativní bázi, na níž mohly uplatňovat a rozvíjet svou odstředivou politickou moc stavy. Ty však byly konfesijně nestejnorodé a podle toho se nejen různorodě organizovaly, ale rovněž hledaly svá spojení mimo rámec říše. Odstředivou politickou aktivitou stavů ve vztahu k říšskému centralismu se rozvinul mnohoznačný proces, ve kterém byla zpochybněna sama její idea. Zvýrazněním stavovských nároků na autonomii

se prosazovala roztržštěnost, přičící se politickým a hospodářským potřebám velkého státního organismu, do jakého se začaly jednotit státní celky na okraji říše, například v Anglii a Francii. Politické pretenze středoevropských stavů tím – mimo sféru svých životních zájmů – pomáhaly uskutečnit ideu, kterou v domácím prostředí podvracely. Jak později ukázal vestfálský mír, vlastní zájmy se jim rozplynuly v zisku těchto „zevních mocností“.

Císař Rudolf si uvědomil, že potom, co učinil ústupek bratru Matyášovi v roce 1608 a českým stavům roku následujícího, odsoudil se k bezmocnosti v těch vladařských funkcích, které mu zbývaly. Z podnětu svých rádců se tudíž přiklonil k plánu, který pokud by byl zdárně proveden, mohl posílit jeho postavení jak vůči Matyášovi, tak vůči stavům. Nástroj se mu nabídl v osobě bratrance arciknížete Leopolda (1586–1632), vnuka Ferdinanda I. a Anny Jagellonské. Šlo o potomka tak zvané štyrské rodové linie Habsburků, jenž zastával úřad pasovského a štrasburského biskupa. Leopold měl osm sourozenců, z nichž Ferdinand obsadil později po strýci Matyášovi císařský trůn a byl držitelem české a uherské koruny, sestra Anna se provdala za polského krále Zikmunda III. Vasu a Markéta, Margarita, byla od roku 1599 manželkou španělského krále Filipa III.

V roce 1609 bylo Leopoldovi třiaadvacet let, kdežto Matyášovi, jenž si na Rudolfovi vymohl čekatelství na trůn, již dvaapadesát. S ohledem na věk i na významné příbuzenské vztahy a na deklarovanou náboženskou pravověrnost se Leopold mohl jevit císaři jako postava, která by se stala Matyášovi rozhodujícím rivalem v jeho ambicích. Ve službě císaři se měl Leopold osvědčit, když byl jmenován císařským komisařem v knížectví Jülich-Kleve, ležícím na dolním Rýně a těsně přiléhajícím k citlivé oblasti španělského Nizozemí. Toto uprázdněné říšské léno se octlo v rukou protestantských knížat, a pokud by se Leopoldovi podařilo prosadit v něm císařovu svrchovanost, mohlo to prospět prestiži obou. Leopoldovo poslání se sice minulo cílem, avšak poskytlo mu příležitost soustředit vojsko, které vstoupilo do dějin pod označením Pasovští. Pod Leopoldovým vedením mělo sehrát podstatnou a s poslední nadějí spojenou roli v císařově zápasu s Matyášem a s českými stavy, v jejichž čele tehdy stál Václav Budovec.

Zmíněné vojsko najaté se svolením císaře a soustředěné počátkem roku 1610 na pasovském území se však jevilo českým stavům jako hrozba, a o to větší, že mělo být přesunuto na území jižních

Čech. Důvodem přesunu bylo údajné vyčerpání proviantních zdrojů na pasovském panství a nezbytnost ubytovat je přes zimu, dokud nebude řádně vyplaceno císařem. Záměr Leopolda Pasovského a velitelů jeho vojska přemístit se do Čech a pod záminkou přezimování a výplaty zadrženého žoldu vytvořit novou mocenskou pozici příznivou císaři i Leopoldovi, ale neblahou pro Matyáše a pro stavy, zdál se být koncem roku 1610 neodvratný. Španělský vyslanec Zuñiga napsal v depeši ze 17. prosince králi Filipovi III., že potom co Rudolfův vyjednaváč s pasovským vojskem Jindřich Julius Brunšvický nedosáhl žádného kladného výsledku stran výplaty a rozpuštění, Češi (los Bohemios) „velice pobouření přišli za císařem a snaží se naverbovat lidi a povolat Slezany a Moravany, kteří mají vojsko již naverbované, a tak je situace velice obtížná“.⁵⁸ Týden na to, 25. prosince, sděloval vyslanec do Madridu, že císař pobouřeným Čechům přislíbil, „že sáhne na poklad“, rozumí se na svůj poklad, aby Pasovské vyplatil a aby výlohy spojené s jejich vydržováním nepadly na hlavy stavů. Pisatel depeše současně vyslovil obavy, že nevyřeší-li se tyto věci zdárně, může to císaři přivodit zkázu.⁵⁹

Mezitím se události daly do pohybu. Jedenadvacátého prosince opustilo pasovské vojsko ležení a vyrazilo na pochod. Ne však do jižních Čech, jak se původně očekávalo, ale do Horních Rakous. Bylo vedeno plukovníkem Lorenzem Raméem. Jaký to mělo ohlas, o tom podávají svědectví diplomatické depeše odeslané z císařské stolice: „Všechny země, které jsou pod správou krále Matyáše, verbují vojsko, a Češi na základě jeho a jejich výzvy chtěli (od císaře) povolení, aby mohli zbrojit, a včera poslal císař pana arcivévodu Leopolda a lankraběte z Leuchtenberka⁶⁰, aby jim jeho jménem dali odpověď, a bylo jim sděleno, že císař posílá do Vídně vévodu Brunšvického a hraběte z Hohenzollernu⁶¹, aby králi vysvětlili, že nebylo císařovou vůlí, aby jeho zbrojní lidé působili škody v jeho (králových) zemích, ať tedy (Češi) vyčkají odpovědi krále, a teprve kdyby nedošlo k uklidnění, dal by (císař) svolení, aby zbrojili a podepsal by patenty plukovníkům a kapitánům...“. Tak referoval o situaci dne 15. ledna 1611 Zuñiga.⁶² K uklidnění však nedošlo. Naopak, Matyáš začal zbrojit a z jeho podnětu a z podnětu jeho poddaných byl císař donucen svolat na konec ledna roku 1611 stavovský sněm, který měl jednat o způsobu, jak zabezpečit zemi, protože pasovské vojsko v téže době překročilo zemské hranice a zamířilo k Českému Krumlovu a Českým Budějovicům. Španělský vyslanec v depeši z 29. ledna

tvrdil, že má být naverbováno tisíc jízdních a čtyři tisíce pěších vojáků, a poněvadž císař dosud nepodepsal patenty pro plukovníky a kapitány, bylo na něho až nedůstojně naléháno, aby tak učinil. Mnozí Češi se vyslovovali pro Matyáše a stěží prý lze uniknout roztržce. Od popisu kritické situace přešel vyslanec k vlastnímu taktickému postoji, který byl odrazem tehdejší španělské politiky. Doslova ujišťoval svého pána: „Já v souladu s příkazy, které mám od Vašeho Veličenstva, budu zprostředkovávat mezi oběma sourozenci, byť je to hrozné, neboť z císařovy strany byla tak otevřeně porušena dojednání.“⁶³ Téhož dne jako vyslanec Zuñiga psal z Prahy také francouzský resident Baugy své královně, že čeští stavové se sešli na sněmu a pokračují ve zbrojení k obraně království i svých svobod, byť císař je od toho chce odvrátit.⁶⁴

O tom, jak zmatená byla situace v císařské stolici potom, co počátkem února rokoval sněm stavů, zatím co vojsko Pasovských pod Raméovým vedením již postoupilo k Táboru, podal obšírnou zprávu dóžeti benátskému jeho vyslanec Padavin. Odeslal ji 7. února a na místo určení dorazila šest dní na to. Sděloval, že Ramée se dopisem obrátil na český sněm s ujištěním, že do českého království vstoupil jako přítel, a proto ať stavové nezbírají, neboť království bude zajištěno proti komukoli, kdo by je chtěl napadnout. Co se týče císaře, psal Padavin, ten zas ujišťoval totéž shromáždění, že vstup Pasovských se uskutečnil bez jeho vůle a vědomí, nicméně že byl nucen vydat stavům povolení k najímání tří tisíc pěších vojáků. V depeši, zčásti šifrované, benátský vyslanec informoval také o podezření obyvatel metropole, že cílem vstupu pasovského vojska není výplata žoldu, ale získání královské koruny pro Leopolda. Proto byly urychleně převezeny korunovační klenoty z Karlštejna na Pražský hrad a jsou střezeny ve Svatováclavské kapli.

Leopold, pobývající v téže době v Praze, vyzval nečekaně španělského vyslance a papežského nuncia ke schůzce v kapucínském klášteře na Hradčanech, aby je informoval o nebezpečí, v jakém se ocitl císař, a aby je požádal o radu. Posléze se obrátil na Zuñigu s žádostí, aby se odebral do Vídně za Matyášem a přiměl ho, aby nezbíroval. To však vyslanec odmítl s poukazem, že k tomu nemá zmocnění svého krále a o své vůli to nemůže udělat.

Padavinova depeše byla pozoruhodná nejen jasností svého sdělení, ale i tím, že zmínila osobu dona Baltasara Marradase. Marradas po návratu z uherského bojiště pobýval v císařské stolici, podobně

jako další velitelé, kteří se zúčastnili protitureckého tažení, například Matyáš Thurn. Zatím co Thurn vystupoval na straně zneklidněných stavů, Marradas, jak to vyplývá ze Zuñigovy zprávy o dědických nárocích po zemřelém donu Guillénovi de San Clemente, náležel k vojenské složce Španělů, která byla k dispozici císaři, ovšem pouze v souladu se zájmy španělského krále. To je zcela patrné i z postoje, jaký Marradas zaujal, když se na něho obrátil – jak Marc Antonio Padavin referoval do Benátek v zmíněné depeši ze 7. února – arcikníže Leopold, aby mu najal regiment vojáků, to znamená oddíl o síle zhruba šesti tisíc mužů. Připomeňme, že čeští stavové žádali koncem ledna po Rudolfovi patenty k verbování asi pěti tisíc vojáků, a dodejme, že pasovské vojsko vstoupivší do Čech mělo asi pět až šest tisíc pěších a dva tisíce jízdních. Matyáš měl k dispozici asi dvacet tisíc vojáků, avšak byl vzdálený, takže v dané chvíli pasovské vojsko spolu s vojáky, které by postavil Leopoldovi Marradas, mohlo zvrátit situaci ve prospěch záměrů, jaké sledoval Leopold, zpočátku srozuměný s císařem.

Marradas se však zachoval způsobem, který pro něho byl příznačný: byl loajální k svému králi. Podle Padavinovy depeše se omluvil a doslova řekl, že „ježto je plukovníkem vydržovaným španělským králem, nemůže se uvázat do služby bez výslovného příkazu vyslance Jeho Veličenstva“. ⁶⁵ Marradas tedy jednal ve shodě s linií sledovanou jak španělskou, tak papežskou politikou. A tou byla snaha o stabilitu obou habsburských monarchií a vyhýbání se nebezpečným řešením.

Téhož dne jako benátský vyslanec Padavin odeslal svou depeši z Prahy i papežský nuncius Giovanni Battista, biskup Sarzanský. Obdobně v ní sděloval státnímu sekretáři, že si jej a Baltasara Zuñigu pozval Leopold, a potom co vyjádřil svůj zájem o náboženské záležitosti, žádal po obou názor na rozpuštění pasovského vojska. Na to mu oba sdělili, že neexistuje účinnější, bezpečnější a lepší řešení nežli je rozpustit, a protože Češi jeho, Leopolda, chtějí zajmout, mohou mu španělské stráže zajistit osobní bezpečnost. Nuncius se rovněž zmínil o naléhání Leopolda na Marradase, aby mu jménem císaře najal tisíc jízdních vojáků, ale že ten se omluvil, neboť by takovou záležitost musel projednat se španělským vyslancem.

Ačkoli plukovník Marradas, respektující vůli španělského vyslance a tím i krále, odmítl Leopoldovi vyhovět, císař patenty vyžadované českými stavy nakonec podepsal, a tak se stalo, že v zemi se objevilo

dvojí vojsko. Jedno pasovské a druhé „stavovské“, a obojí bylo legitimováno císařovými patenty. Právem tedy psal Zuñiga v tehdejší korespondenci z Prahy „o zmatcích v tomto království“. Vrtkavý císař, ač byl původně s Leopoldovými záměry srozuměný, uvědomil si překérnost situace a alespoň navenek dával najevo rozmrzelost nad takovým vývojem, a dokonce projevil ochotu usmířit se s Matyášem, ke kterému se začali klonit někteří čeští stavové.⁶⁶ Naproti tomu španělský vyslanec a papežský nuncius postupovali jednotně a shodně, jak o tom ujišťuje Filipa III. Zuñiga depeší z 10. února. Za velmi škodlivou věc pro Rakouský dům i pro španělského krále považoval vyslanec možnost, že by Rudolf porušil předtím sjednané dohody a že by následnictví v Čechách přenesl na bratrance Leopolda, ač bylo českými stavy zaručeno a císařem stvrzeno Matyášovi. Kdyby však k takovému řešení přece jen došlo, navrhoval Zuñiga přiklonit se na Matyášovu stranu. Odpovídalo by to zájmům Španělska i právům španělského krále, neboť „Leopoldovým nástupem na český trůn by byl narušen řád poslušnosti“.⁶⁷

Co měl Zuñiga na mysli výrokem o právech španělského krále a o narušení řádu poslušnosti? V úvahách, které se v souvislosti s dynastickým rozkolem mezi Rudolfem a Matyášem tenkrát vedly v Madridu, vynořila se dokonce myšlenka, že o římskou korunu, tedy o císařskou hodnost, ke které byla česká koruna zavedeným předpokladem, by se mohl ucházet španělský král Filip III. V dynastické poslušnosti zaujímal místo nepochybně přímější nežli Leopold, který pocházel ze vzdálenější štyrské větve Habsburků. Filipova matka Anna, manželka Filipa II., byla přece sestrou Rudolfa i Matyáše, nemluvě o tom, že matkou obou byla císařovna Marie, o níž jsme se zmínili, že k stáru se uchýlila do madridského kláštera. Avšak vyslanec Zuñiga nakonec svým nadřízeným takový plán rozmluvil.⁶⁸ Takže zmínka o narušení řádu poslušnosti byla spíše zdůvodněním, proč bylo vhodnější preferovat Matyáše před Leopoldem, jehož plány se jevily čím dále tím nezodpovědnější ve vztahu k strategii, jakou sledovali v Madridu.

8) RAMÉE V PRAZE

Dne 14. února roku 1611 zachvátila Prahu, jak sděloval nuncius Giovanni Battista státnímu sekretáři papežské kurie, nejistota a strach. Císař se obrátil na Leopolda, aby odvrátil útok Pasovských na město, zatímco čeští stavové se chystali k obraně Hradu a Starého i Nového Města. Nuncius se zmiňoval o patnácti tisících venkovanů, kteří posílili stavovské řady a tak převýšili Raméeovy šiky. Vzhledem k této nepříznivé situaci požádal Leopold nuncia, aby jednal s Čechy a zabránil hrozícímu střetu. Nuncius se však omluvil diplomatickou nemocí, odkazem na svou dnu, která jej právě upoutala na lůžko. Tatáž prosba adresovaná Leopoldem španělskému vyslanci byla přímo odmítnuta s tím, že Zuñiga nemíní vystavovat nebezpečí dobrou pověst svého krále v záležitosti tak beznadějně. O atmosféře panující v metropoli dostatečně svědčila okolnost, že španělský vyslanec již předchozího dne nabídl nunciovi, aby se uchýlil do jeho domu, který je lépe opevněný a „je tam mnoho španělských vojáků“. ⁶⁹ Historik Josef Borovička uvádí, že sídlo španělského vyslance na Hradčanech, v blízkosti kapucínského kláštera, tvořilo již za Guilléna de San Clemente jakýsi malý dvůr s pázaty, vojáky a úřednictvem, včetně družiny kavalírů, z nichž historik jmenuje Dona Baltasara de Marradase. Personál vyslanectví čítalo tehdy sedmdesát až osmdesát osob, jimž bylo pohotově k dispozici dvacet až čtyřia dvacet koní. ⁷⁰

Třebaže pražské ulice ovládalo napjaté vyčkávání událostí, k nimž se schylovalo, nuncius vyslancovu nabídku odmítl. Neměl žádný strach a lepší postup spatřoval v tom, že se nebude zaplétat do záležitostí druhých. Také benátský vyslanec psal téhož dne svému dóžeti o tom, že Ramée přitáhl s šesti tisíci pěších a dvěma tisíci jízdy, že císař Rudolf se je snažil odvrátit příslibem 50 000 zlatých, leč marně, že ani samotnému Leopoldovi se je nepodařilo zadržet a že marná byla i snaha Leopolda, tísněného vojenskými přípravami českých stavů, o zprostředkování papežského nuncia a španělského vyslance. ⁷¹

Dne 15. února konečně Ramée na město udeřil a zmocnil se Malé Strany. Nedokázal se však probít na Hrad a především ne na Staré Město, kde se opevnily oddíly ve službě českých stavů, považujících vojenskou operaci Pasovských za způsob, jak mají být připraveny o náboženské svobody před dvěma lety potvrzené císařským Majestátem. Na levém břehu Vltavy, kde se nacházeli Ramée a císař,

došlo k tříhodinovému vyjednávání mezi Rudolfem, představitelem stavů a Pasovskými. Vystalá krize byla nakonec řešena tak, že vojsko Pasovských mělo být společnou přísahou složenou císaři sloučeno s obhájci Hradčan. Došlo k ní 17. února, zatím co „Staroměstští i ostatní velitelé a lid vojenský“ císařovu výzvu odmítli, „neboť jim bylo řečeno, že by to mohlo být na újmu jejich luteránské víře, a než by od ní upustili, spíše by tisíckrát své životy položili,“ zaznamenal ve svých Příbězích Jindřich Hýzrle z Chodů, přímý svědek těchto událostí.⁷² Jako velitel stavovského dělostřelectva měl původně hájit Hrad před Pasovskými a brzy na to byl vyslán císařem k Staroměstským s výzvou ke společné přísaze. Ti však byli posíleni nejen přílivem dalšího mužstva, ale i tím, že král Matyáš, k němuž se přikláněli, mezitím přitáhl s šesti tisíci mužů k Jihlavě.

O nepřehlednosti a spletnosti situace, jaká se vytvořila v císařském sídle, svědčí svými zápisy též Hýzrle z Chodů: „Jaké byly opravdové úmysly Pasovských a účel jejich vpádu, či to bylo vskutku na prospěch Jeho Milosti císaře, k jeho cti, důstojnosti, reputaci a bezpečnosti, anebo jen kvůli vyplácení žoldu, to přenechávám historii a jejím pisatelům. Zůstávám jen při tom, co se skutečně před mýma očima událo.“⁷³ Více nežli voják Hýzrle viděli však do situace oba zkušený diplomati, papežský nuncius a španělský vyslanec. Náležitý vhled jim totiž zprostředkovával onen zorný úhel, z něhož posuzovali probíhající události: byly v souladu se zájmem náboženským a se zájmem císařství?

Dva dny potom, co se uskutečnila společná přísaha pasovského a stavovského vojska v blízkosti Hradu, 19. února, odeslal Zuñiga svému králi list, v němž sděloval, že odmítl argumentaci Leopoldových rádců a velitelů tvrdících, že právě probíhající boj se vede z náboženské horlivosti a pro potrestání českých heretiků, takže má podporu španělského krále a papeže. Naopak, vědom si škodlivosti konfliktu pro věc náboženství a Rakouského domu, Zuñiga dává všude na vědomí nelibost Španělska. A protože se hovoří o záměru Leopolda dát se korunovat se souhlasem císaře za českého krále, vyslanec prosí o instrukci, zda by veřejně nebo tajně neměl být podporován Matyáš, a tak překaženy záměry arciknížete Leopolda.⁷⁴

Rovněž nunciova zpráva zaslaná do Říma 19. února dává nahlédnout do politiky sledované v propuknuvší krizi papežskou kurií a Španělskem, a dokonce ještě důkladněji. Ve vlastnoručně psané depeši odeslané státnímu sekretáři kurie psal nuncius o tom, že arcikníže

Leopold k němu poslal svého důvěrníka (cameriero), aby ho zpravil o tom, co se událo, a ujistil ho, že to bylo vedeno snahou posloužit Bohu, všemu křesťanstvu a císařskému majestátu. Nuncius však Leopolda upozornil na nebezpečí, jaká z jeho kroků mohou vyplynout, že mohou přivodit zkázu katolickému náboženství a nejjasnějšímu Rakouskému domu. O svém postupu nuncius zároveň zpravil španělského vyslance. Ne osobně, protože ulice byly neprůjezdné, „všechny byly přehrazeny břežny“, takže bylo nezbytné jít pěšky, a to ne bez nebezpečí. Zuñiga nunciovi doporučil nejednat již s arciknížetem Leopoldem, „protože je nenapravitelný“. Další část nunciovy zprávy je pozoruhodná tím, že kromě vyslance Zuñigy zmiňuje také postavu Marradasovu. Uvádí: „V pátek ráno přišel ke mně a s ním plukovník Don Baltasar Marradas a Montaña, sekretář již u Dona Guillelma San Clementa. Rozprávělo se o mnohých věcech, a především o zámince, již se chopil Leopold, že jde o náboženství, ačkoli bylo jasné, že by to znamenalo jeho úplnou zkázu, a že bylo správné, aby se svět dozvěděl, že s takovým výkladem nesouhlasí náš Pán, ani španělský král.“⁷⁵

Škodlivost Leopoldových záměrů, na niž poukazovali oba diplomaté, nuncius i španělský vyslanec, byla brzy zřejmá. Došlo nejen k nelítostnému vzájemnému zabíjení mezi útočníky a obránci města, ale v nebezpečí se octli také cizinci, podezřívání ze spolčení s nájezdníky. Francouzský rezident Baugy ve zprávě své královně dne 19. února poznamenal, že čtyři dny po Raméeově útoku zůstává dosud skryt ve svém domě, aby unikl zlobě spodiny.⁷⁶ A samotnému nunciovi zabili sluhu obstarávajícího nákupy. Avšak nejvíce doplatily na rozlícenost takového živlu kláštery ležící na staroměstské a novoměstské straně Prahy. Hýzřle zaznamenal, že obětí plenivého útoku se staly kláštery u Panny Marie Sněžné, Karlov a Emauzy na Novém Městě a klášter svatého Dominika na Starém Městě. Ilustrativní kresbou ve svých Příbězích zvětčil řádění u Panny Marie Sněžné, tedy u františkánů, kde „všech čtrnáct k smrti ubili, jiné zas sházeli z kostelní věže, která tak vysoká byla, že po pádu na zemi bez života ležet zůstali.“⁷⁷

Za situace politicky a konfesijně rozjitřené, jaká v dané chvíli panovala v zemi, přitom však dosud ne tak nesmiřitelné, jaká se vytvořila o několik let později, po roce 1618, považovali čeští stavové za vhodné podat omluvné vysvětlení jak nunciovi, tak španělskému vyslanci. V Státním archivu v Simancasu je uchován překlad z češtiny

(de boemio) do latiny dopisu stavů adresovaného 23. února vyslanci Zuñigovi. Stavové v něm deklarují oddanost císaři, distancují se od činů spodiny a poukazují na ochranu, jaké se z jejich strany dostalo jezuitské koleji a klášterům u Svatého Jakuba a u Svaté Anny (zřejmě šlo o špatný překlad Anežského kláštera Na Františku).⁷⁸ Z dopisu je zřejmé, že stavové se chtějí vyhnout tomu, aby jejich postavení v probíhajícím konfliktu bylo zatíženo vražednými činy pražské a venkovské spodiny, a že se snaží dostat předchozímu ujednání s nejvyšší mocí, především duchu Majestátu z roku 1609.

Zuñiga odpověděl pisatelům hned následujícího dne 24. února. Rovněž jeho text je smířlivý, přijímá vysvětlení stavů a vyjadřuje naději, že stavovské autority napříště poskytnou řádovým duchovním náležitou ochranu, za což děkuje. Připojuje ujištění dobré vůle a náklonnosti, jakou jeho pán, španělský král, projevuje Českému království (regno Bohemiae), s přáním, aby v něm pominuly současné pohromy a nesnáze. Navíc stavům sděluje, že král schválil náležitou částku na vyplacení pasovského vojska. V závěru Zuñiga jménem svého krále ujišťuje stavy, že Jeho katolické Veličenstvo vždy bude usilovat o to, aby v zdejší království panoval klid a mír, a to ve prospěch Rakouského domu a císaře.⁷⁹

Nunciova reakce na dopis stavů byla stručnější, nicméně také klidná. Pisatel přijal ujištění stavů, že k událostem došlo proti jejich vůli, a projev této lítosti jistě zmírní bolest nejvyššího velekněze, jenž si vždy přál klid v tomto království. Nuncius uzavřel dopis prosbou, aby stavové ve jménu milosrdenství božího napříště dbali o lidštější zacházení s řeholníky. Sám pak nabízel své služby v jakékoli záležitosti, kde by mohly být užitečné.⁸⁰

Jestliže španělský vyslanec a papežský nuncius ve svých odpovědích na omluvné dopisy stavů vyslovili ochotu usilovat o to, aby se zklidnily poměry v království, a také to dokumentovali svým vztahem k arcivévodovi Leopoldovi a k jeho plánům, politika stavů zjevně tíhla jiným směrem. Jsou v náboženském ohledu zvyrazněna heterodoxií, ve vztahu k nadřazené císařské a královské autoritě se dosud snažila jevit jako loajální. Přitom však využívala její krize, dané sporem mezi Rudolfem a Matyášem, aby posílila svou mocenskou nezávislost. Proti katolické náboženství a univerzalitě vlády se čím dále tím více vyjevovala odstředivost moci a rozrůzněnost konfese. Takže pokud se cíle španělského vyslance a papežského nuncia ztotožňovaly se záměry stavů v českém království a v říši, bylo to spíše v rovině

diplomatických formulací. Vůle, jaká se za nimi skrývala, nabírala již rozbíhavý směr.

Pouze politická nezkušenost, snad vedená dorozuměním s touhou oslabeného císaře, jak ji představoval postup arcivévodý Leopolda, mohla doufat, že přítomnost pasovského vojska v stolici říše a království může zvrátit poměr sil, vytvořený mezi stavy, králem a císařem, ve prospěch posledního. Naproti tomu státnická a diplomatická zkušenost Baltasara Zuñigy si byla vědoma toho, že invaze Pasovských přivodí opak. V dopise svému králi z 28. března 1611 vyjádřil Zuñiga mínění, že ani ďábel nemohl vymyslet věc zhoubnější. Tímto podnikem se totiž urychlil postup krále Matyáše, jenž sice může svou autoritou uvést věci do pořádku, avšak i jeho zásah obsahuje spornou stránku a vyvolá nedobry účinek. Tím nedobrym účinkem je zpochybnění, ne-li potupení Rudolfovy císařské autority a onou spornou okolností je to, že Matyáš byl vyzván k akci heretiky. Zuñiga prozíravě ujišťoval, že v království neplatí ani moc císaře, ani krále, a pokud se prosadí moc krále, bude omezená.⁸¹

Jisté je, že v pád pasovského vojska a v souvislosti s ním záměr rozvíjený arcivévodou Leopoldem nebyly nakonec ničím jiným nežli smutným prologem k Rudolfově odchodu z císařského trůnu, po němž brzy následoval i odchod z tohoto světa. Nicméně mezidobí dělící obě historické události bylo ještě naplněno dramatickým diplomatickým a politickým děním.

Osmitisícové vojsko, následované králem Matyášem, směřovalo začátkem měsíce března k Praze s příslibem, že osvobodí stavy od Pasovských. Císař ve snaze zbrzdit Matyášovu iniciativu hleděl vyjednávat s českými stavy a co nejdříve vyplatit Pasovské, aby tím odstranil vnější záminku jejich přítomnosti v metropoli. Kromě toho dne 7. března poslal svého sekretáře dr. Barvitia k španělskému vyslanci Zuñigovi s výzvou, aby se adresát vzkazu spolu s nunciem vydali vstříc blížícímu se Matyášovi. Sám Leopold, zneklidněný vývojem událostí, se osobně obrátil na vyslance s tímtež. A kromě toho požádal o zprostředkování s králem Matyášem jednu z vůdčích osob stavovského tábora Jindřicha Matyáše z Thurnu.⁸²

Podobně referoval 7. března z Prahy papežský nuncius kardinálu Borghesemu – jenž po smrti kardinála Paravicina byl „protector Germaniae“ – o císařově vzkazu, aby nuncius, španělský vyslanec a Leopold šli v ústrety králi Matyášovi. Je ovšem příznačné pro opatrnou politiku obou diplomatů, že tento návrh, zopakovaný osobně

Leopoldem během oběda u Zuñigy, byl sice přijat, ale s výhradou stanovenou po vzájemné poradě zmíněných diplomatů, totiž že jejich poselství se skutečně odděleně od poselství arcivévody Leopolda. Bylo to v souladu s dosud sledovanou linií papežské kurie a španělského dvora, distancovat se od Leopoldových problematických záměrů a v Matyášově osobě zajistit do budoucna dynastickou poslušnost.⁸³

Jednou z podmínek, že stavovské vojsko soustředěné na Starém Městě rovněž složí přísahu císaři, jako to učinila posádka na Hradčanech, bylo, že císař dá rozkaz Pasovským, aby opustili Prahu, protože stoupenci stavů se jím údajně cítili být ohroženi.⁸⁴ Dne 12. března 1611 sděloval Zuñiga do Španělska, že Pasovští skutečně den předtím v tichosti časně zrána odtáhli, a to v počtu zmenšeném na zhruba pět tisíc mužů. Leopold je následoval. Stavovské vojsko přicházející z druhé strany řeky, jemuž velel Thurn, a královské vojsko Matyášovo, skládající se též z moravských jednotek pod velením Jana Zikmunda z Herbersteinu, začalo obsazovat Hrad, kde zůstalo asi tisíc vojáků původní posádky. Vzhledem k tomu, že tyto operace probíhaly na Hradčanech, měl je španělský vyslanec Zuñiga přímo na očích. Tyž Zuñiga vzkazem varoval pana z Herbersteinu, aby se vystríhal příkoří vůči císaři. Stejně tak by mělo špatný ohlas v říši a poškodilo by zájem krále Matyáše a celého Rakouského domu, kdyby došlo k násilnému proniknutí nově přichozích oddílů do Hradu. Po jednání císaře s Thurnem se dospělo k dohodě, že část moravského vojska spolu s českou posádkou zůstanou na Hradě jako stráž a ostatek se opět vrátí na druhý břeh, spojí se s oddíly, které tam prodlévají, a společně se vydají pronásledovat Pasovské.

V téže depeši se Zuñiga zmínil o návštěvě Václava Vchynského, jednoho z direktorů a vůdců stavovského tábora. Z jeho řeči Zuñiga vyrozuměl – a tlumočil to svému králi –, že ve stavovských kruzích císař již ztratil důvěru a měl by být přinucen odebrat se do Tyrol, protože Vchynský a jeho straníci si přejí za vladaře uherského krále.⁸⁵ Mínění Vchynského, obražející stav myslí v stavovském táboře, považoval vyslanec za tak důležité pro správu říše, že si vyžádal ze Španělska instrukci, jak postupovat dál.

V přijetí a vyslyšení Vchynského Zuñigou se zračí vyslancova obezřetnost, s jakou diplomat v tehdejší složité situaci jednal. Především se mu vyplatilo, že již za bojů mezi stavovským vojskem a Pasovskými vyslyšel Vchynského prosbu a daroval mu koně pro jednoho jeho služebníka. Když mu arcikníže Leopold tento skutek vyčetl, Zuñiga namítl, že je naopak dobře, je-li Vchynský ze stavovského tábora, protože existuje možnost, že Češi (los Bohemios) se odloučí nejen od císaře, ale i od krále Matyáše, a pro takový případ bude důležitá přítomnost oblíbeného vůdce, který by tyto lidi přivedl ke králi. Španělský vyslanec i tentokrát jednal v souladu se svou hlavní starostí, to znamená hleděl zabezpečit co nejpevnější dynastickou kontinuitu v říši.

9) ČESKÉ ZÁLEŽITOSTI A ŠPANĚLSKÁ STÁTNÍ RADA

V závěru zprávy, kterou Zuñiga odeslal dne 12. března z Prahy do Madridu, se odesílatel vrátil k otázce Matyášovy cesty z Vídně do Prahy a k cestě, kterou měl k Matyášovi vykonat spolu s nunciem. Tvrdil, že byla podniknuta spíše kvůli císaři, nežli z přesvědčení o jejím zdaru. Doprovod obstarávala ozbrojená družina.

Jak bylo již zmíněno, španělské vyslanectví v Praze disponovalo vojenským oddílem. Ten byl vyplácen z peněz španělské koruny a působil v souladu se zájmy vyslance, které byly v té době totožné se zájmy dynastie vládnucí v říši a ve Španělsku a jeho državách. V čele oddílu stál don Baltasar de Marradas, jehož postavení na vyslanectví bylo dáno nejen příbuzenským vztahem k osobě předchozího vyslance San Clementa, ale hlavně zásluhami, které Marradas nashromáždil za uherského tažení, a neméně jeho naprostou loajalitou k španělskému králi a k císaři.

Postava tohoto vojáka se podle svědectví dokumentů znovu objevila v době zmatené situace, vyvolané Leopoldovou politikou, když Marradas spolu se Zuñigou a tajemníkem Montaňou odmítli Leopoldovo skrývání se za císařskou autoritu a za zájmy katolické církve. A objevila se o necelý měsíc později, 16. března 1611, když vyslanec Zuñiga, potom co po jistých průtazích stavů získal od nich

průvodní list vyžádaný císařem, nastoupil cestu vstříc Matyášovi směřujícímu ku Praze. Hovořila o tom německy psaná zpráva druhého diaria uchovaná v rukopisech Státního archivu ve Vídni: ... „šestnáctého vyjelo španělské vyslanectví s doprovodem 50 jezdců dona Baltasara vstříc králi Matyášovi.“⁸⁶

Ve skutečnosti tato krátká zpráva nesděluje pouze fakt jednoho diplomatického poslání, které vojensky zajišťoval plukovník Marradas, nýbrž nabízí obraz tehdejší politické situace, kdy se na první pohled měla řešit otázka chronického dynastického sporu mezi dvěma sourozenci, Rudolfem a Matyášem, a ve skrytu za tímto problémem se vyhrocovala otázka mnohem zásadnější, dotýkající se samotné mocenské skladby říše. Pokud císař vyzval představitele papežské kurie a Španělska, aby vyjeli v ústřety Matyášovi, činil to po nezdaru Leopoldova plánu zřejmě proto, aby zaštitil svůj císařský majestát autoritou obojí moci vůči nárokům svého bratra a uchoval dosavadní stav věcí. Avšak z korespondence nuncia i španělského vyslance a z povahy instrukcí, jakých se dožadovali, bylo zřejmé, že ani kurie, ani španělský král nechápali vyvstalý problém personálně, jako obhajobu jedné osobnosti proti druhé, nýbrž z hlediska zachování a upevnění mocenského organismu říše, tedy hierarchicky. To znamenalo, že nedostál-li své úloze jeden, bude vhodné pomýšlet na jeho vystřídání druhým, jakkoli ani on se nejevil jako ideální volba. Takže vyplňující během své cesty za Matyášem Rudolfovu vůli, zřejmě hleděli především naplnit její smysl vůlí vlastní, přesněji řečeno vůlí těch autorit, které zastupovali. A nemohlo tomu být jinak, vždyť již ve chvíli, kdy se nápad uskutečnit cestu zrodil, vzájemně se poradili a dohodli, že ji v žádném případě nepodniknou společně s arciknížetem Leopoldem. Šlo o dvojí odlišnou politiku.

Ve střehu však byla další rozhodující síla, stavové. Ve zmíněné stručné zprávě druhého diaria lze dále číst, že Zuñigovo poselství ubírající se k Matyášovi vede Čechy (Behaimben) k zamyšlení, zda také král není srozuměn s Pasovskými a nechce přistoupit na to, že by stavy opanoval a rozdrtil. Vyslali proto ke králi mnoho místních pánů, aby jeho i poradce informovali, jak s nimi bylo zacházeno. Tato obava je o to pozoruhodnější, že čeští stavové byli dosud podezřívaví pouze vůči císaři Rudolfovi (byť jim předtím udělil Majestát). Jak víme, odmítli mu ve svém táboře na Starém a Novém Městě složit přísahu a podříditi se bezvýhradně jeho autoritě. Své naděje naopak spojovali s králem Matyášem, který táhl k Praze, aby je údajně

zbavil Pasovských. Nyní však Pasovští byli už z Prahy pryč a spor obou sourozenců, jehož stavové využívali k posílení vlastní nezávislosti, šel k vyvrcholení. Matyášova disidence – projevovaná ve vztahu k císařské moci a skýtající zástěnu disidenci stavovské – se zanedlouho měla proměnit v absolutizující se moc, vůči níž se stavy budou vymezovat podobně, jako to činily vůči Rudolfovi. Nejistota tváří v tvář Matyášově příchodu do Prahy se rovněž zračila ve zprávě druhého diaria datované v Praze dne 18. března 1611. Právilo se v ní, že téhož dne dopoledne dorazil posel a hlásil, „že král tu bude během tří dnů a ubytuje se na zámku a že král je s císařem v dobré shodě“.⁸⁷ Tím poslem byl Jindřich Julius, vévoda brunšvický, člen mise původně vyslané císařem Rudolfem do Vídně za Matyášem k dojednání smíru. Matyáš se však od tažení zdůvodňovaného vpádem Pasovských a zahájeného z Vídně dne 8. března nedal odradit. Přes Znojmo a Třebíč dospěl 15. března do Jihlavy, kde se mělo mimo jiné uskutečnit jednání se španělským vyslancem. Ten cestoval přes Čáslav, kde se 17. března setkal s Jindřichem Juliem, čekajícím tam na poštovního koně.

Již v předchozím vzkazu ujistil Matyáš české stavy, že s nunciem ani španělským vyslancem nebude o ničem vyjednávat, nicméně španělského vyslance přijal a vyslechl jeho naléhavou prosbu o šetrný postoj k císařské autoritě a o snahu přispět k smíru v Rakouském panovnickém domě. Zuñiga rovněž připojil přání, aby král byl stran oprávněných stavovských požadavků vstřícný, zato pevný v náboženských záležitostech i v jiných věcech, což se setká s přízní a podporou španělského krále.⁸⁸

Obsah tohoto jednání potvrdil obavy, jež španělské poselstvo mířící vstříc Matyášovi u stavů vyvolalo. Nejistota mezi těmito pražskými kruhy se zvýšila tvrzením, že Matyáš je v dobré shodě s císařem a že se ubytuje na Hradě. To podporovalo podezření, že má nějaké skryté záměry a že proti stavům konspiruje. Podezření se znásobilo pověstí citovanou v zmíněném druhém diariu z 18. března, totiž že „don Baltasar nechává za španělské peníze najímat pro císaře tisíc jezdců“. V důsledku těchto pověstí se u stavovské strany objevil požadavek, aby město a mosty byly opět uzavřeny a král se neubytoval na Hradě, nýbrž na Starém Městě.⁸⁹ Obavy z možných zvrátů, pokud jde o postoj Matyáše k stavům, byly opodstatněné. Ne však na základě vnějších a matoucích pověstí, jakými bylo údajné verbování vojska Marradasem pro císaře (domluveného s bratrem) anebo Ma-

tyášovo ubytování se v císařské rezidenci. Jak tomu bývá v úředních rozhodujících velmocích, pravý zdroj příštích událostí se nacházel v odlehlé zemi.

Dne 20. března roku 1611 se Státní rada v Madridu – po projednání Zuñigových zpráv odeslaných z Prahy v lednu a v únoru, z nichž se dozvěděla podrobnosti o vpádu Pasovských, o postupu krále Matyáše do Čech a o zprostředkující Zuñigově misi – usnesla a toto usnesení přednesla králi, aby byl napříště tajně podporován uherský Matyáš a bylo mu vyplaceno slíbených 200 000 dukátů, z nichž 20 000 má být ihned poukázáno jeho agentu, kdežto 100 000 má být doručeno vyslanci Zuñigovi, který bude mít volnost jednání. Do Prahy bylo usnesení oznámeno Zuñigovi listem z 2. dubna téhož roku.⁹⁰ Nyní bylo již na španělské diplomacii, aby změny, předurčené tímto úradkem, proběhly důstojně a přinesly žádoucí plod: posílení vlády Rakouského domu v říši a v zemích sdružených pod císařskou korunou.

Využijme nyní zmínky o španělské Státní radě (zřízené Karlem V. v roce 1526) k tomu, abychom si přiblížili mechanismus jejího působení, jak jej popsal historik Josef Borovička.⁹¹ Státní rada (*Consejo de Estado*) byla orgánem vlády a správy španělských zemí. Vzhledem k tomu, že mimo jiné jednala o otázkách války a míru, spojeneckých smlouvách a vůbec o mezinárodních stycích, včetně diplomatické korespondence, odpovídala dnešní instituci ministerstva zahraničních věcí. To znamená, že se obírala záležitostmi španělského státu mimo Poloostrov. Jejím předsedou byl král, ten se však jednání rady nezúčastňoval, aby je neovlivňoval a předem neusměrňoval. Šlo o zvyk zavedený Filipem II., který přesto zvláště v závěru svého panování soustředil mnoho zahraničněpolitických rozhodnutí ve vlastních rukou. Naproti tomu jeho syn Filip III. vzhledem k menší zkušenosti a odlišným zájmům nejevil o činnost rady takový zájem a z toho důvodu rozmnožil počet jejích členů na šestnáct, k nimž bylo třeba připočítat ještě dva státní sekretáře. Členové státní rady pocházeli z předních šlechtických rodin a byli to muži s bohatou politickou a diplomatickou zkušeností. Příkladem byl sám don Baltasar de Zuñiga, jenž se stal nejmladším členem rady potom, co sloužil jako vyslanec u císařského dvora za Rudolfa II. a Matyáše a roku 1617 se navrátil do vlasti. Na základě jeho středoevropských zkušeností a znalostí poměrů v říši přijímala Státní rada svá závažná historická rozhodnutí v roce 1618.

Listy zaslané z vyslanectví do Madridu byly adresovány králi, a pokud byly úředního rázu, přišly do rukou státního sekretáře, kde byly opatřeny datem a stručným výtahem na rubu. Král je potom prohlédl a podle svého uvážení poslal sekretáři, který měl svolat Státní radu, aby o nich jednala. Rada se scházela zpravidla třikrát týdně anebo podle potřeby. Tam byla příslušná korespondence, soustřeďující zprávy vyslanců k danému tématu a také připojená dokumentace, předčítána sekretářem nebo předkládána v shrnujících bodech. Potom následovala otevřená debata, jež byla zaznamenávána přítomným státním sekretářem. Protokol o jednání rady, zachycený rukou sekretáře a nazývaný „minuta“, byl zredigován, přepsán načisto a opatřen podpisy členů rady. V takovéto hotové podobě, nazývané „consulta“, byl předložen králi a ten ho po vlastním posouzení nebo po poradě se svými rádci opatřil stručnou poznámkou, například „está bien“ (v pořádku, správně). Consulty s královým vyjádřením se vracely do Státní rady k novému usnesení anebo se pod dohledem státního sekretáře již převáděly v pokyny pro příslušné vyslance. Listy adresované vyslancům byly podepisovány králem, a to formulí „yo el rey“ (já král). Ve Státní radě byly také zpravidla vypracovávány instrukce pro vyslance. Sám vyslanec psal do Madridu nejen oficiální depeše králi, ale často zasílal osobněji stylizované listy svým známým, kteří zastávali významné místo ve státním aparátu. Rovněž z těchto dokumentů vznikaly podklady sloužící členům Státní rady k zaujímání náležitých stanovisek.

Přitom je nutné vzít v úvahu, že fungování tehdejšího byrokratického aparátu bylo závislé na stavu spojů a na způsobu doručování korespondence. Za Filipa III. již existovalo pravidelné poštovní spojení, takže zpráva pražského vyslance se dostala k madridskému dvoru za třiadvacet nebo čtyřadvacet dnů. Na této lince působilo 189 poštovních stanic. Řádná pošta byla odesílána v pevný den týdne nebo měsíce z Prahy přes Plzeň, Řezno, Augšpurk, Curych, Lyon, Bordeaux, Irún, Burgos a Valladolid do Madridu. Listy však bylo možné odesílat také přes Flandry, to znamená přes Brusel, kde se připojily k poště nizozemských správců, anebo jižní cestou přes Milán a Janov. V Milánu bylo středisko pro další odesílání zásilek do Říma, Janova a Benátek. Z Janova směřovala korespondence na Lyon, Bordeaux a Irún, anebo námořní cestou přes Provenci, Katalánii a Aragonii. Vzhledem k takto složitému spojení se neposílaly jednotlivé listy, nýbrž celé svazky psaní a dokumentů. Pro jistotu byly